

POEMAS GALLEGOS

SEGUIDOS D'UN

TRATADO SOBR' O MODO DE FALAR É ESCRIBIR
CON PROPIEDAD E Ó DIALETO,

POR

M. MARTINEZ GONZALEZ,
POETA GALLEGO LAUREADO.

Precio, 6 réas n'a Península é 8 fora.

PONTEVEDRA:

Tipografía de José M. Madrigal,
Calle de Michelena n.º 8.

1883.

Librería 16

Estante 3

Número 356

ACADEMIA
SA
RUÑA

443

teca

REAL ACADEMIA
GALEGA

A CORUÑA

23443

Biblioteca

POEMAS GALLEGOS.

*Para el respetable amigo los eminentes
poetas D.^{os} Emilia Paro & Barcos.*

*M. M. Matricas
Luzbellos*

Cangas de Pastre, Junio 5/883.

200 1100 2000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

1000 2000 3000

POEMAS GALLEGOS

SEGUIDOS D'UN

TRATADO SOBR'O MODO DE FALAR É ESCRIBIR
CON PROPIEDAD E D'IALEUTO,

POR

M. MARTINEZ GONZALEZ,

POETA GALLEGO LAUREADO, CABALLERO
HOSPITALARIO DE MÚMERO, NOTARIO
PRÚBICO D'O COLEGIO DE GALICIA, É AUTOR
DO «TRATADO XURIDICO-NOTARIAL
SOBRE FOROS.»

PONTEVEDRA:

Tipografía y Comercio de José M. Madrigal,
Calle de Michelena, 8.

1883.

RODRIGUES GALVES

1880

*E propriedade d' o autor è cada exemprar
levará o seu sello è rubreca.*

PRÓLOGO.

Las repetidas instancias de mis amigos me deciden á publicar la presente coleccion de poesías.

Ellas representan únicamente el empleo de la decidida aficion de un castellano que tiene à Galicia por pátria adoptiva, por un lenguaje para él mas tierno y dulce que el del Petrarca y el Dante.

Por lo demás conste que no escribo por vanidad, ni por usurpar un puesto que de derecho corresponde á otros muchos poetas gallegos legitima esperanza de la literatura pátria.

Conciuyo entregándome á la benevolencia de mis lectores, seguro de que entenderán con Plinio, que no hay obra por mala que sea que no contenga algo bueno; y convendrán con Boileau, que la invencion y órden de cualquier trabajo literario no surgen solo del capricho frívolo, sinó que requieren tiempo y estudios proporcionados. Sófoeles no se hubiera inmortalizado sinó le precedieran Tespis y Esquilo.

EL AUTOR,

INTRODUCCION.

Poesía dedicada á los gallegos residentes en ambas américas.

A GALICIA.

Ocúltate Galicia; no te vean
Mas que tus encantados ruiseñores,
Las brisas perfumadas que te olean,
Los génius que en tus bosques juguetean
Y el cielo de tus aves y tus flores.

Eres de Iberia el disco refulgente
El sonrosado alcázar de oro y grana
El igneo resplandor hijo de Oriente,
La mas apuesta flor que aspira ambiente
De Europa en la flamigera mañana.

Dán tus auras sus perlas al rocío,
El ópalo y la grana á tus claveles,
Náyades á la fuente al claro río,
Los silfos al rosal de tus vergeles,
Y el mágico rumor al bosque umbrío.

Tu luz trasforma el iris en cien soles,
Cuando riegan las nubes tus jardines;
Tus pinos son gentiles para-soles,
Y el éter besa al sol entre arreboles,
Cuando se vá á acostar en tus confines.

Baja el día sonriendo á tus cañadas
Y se oculta entre céspedes y flores;
Y despiertan las brisas perfumadas
Mientras cantan las aves tus amores
O entona la zagala sus baladas

No tienes, no, Galicia detractores
Ni tienes quien dispute tu belleza,
Mas cuentas tus tributos por tus flores,
Por eso van llorando su pobreza
Tus hijos á otros suelos bienhechores.

Y no en vano pregunta el extranjero
Absorto al contemplar tanta belleza,
Si es Galicia el rincón del pueblo Ibero
Donde tiene su cuna esa pobreza
Que ellos van á contar al mundo entero.

No de otra suerte sé que al alba llores,
Ni des quejas al cármén de tus ríos,
Ni canten soledad tus ruiseñores,
Ni conviertan en llanto tus rocíos
Los pétalos nevados de tus flores.

Que es tu suelo ese suelo tan hermoso
Do el eco matinal de la campana
Repercuta en el valle delicioso,
Mientras saluda el mirlo á la mañana
Y el sol besa al arroyo silencioso.

Solo aquí se vé el mar de azul y plata
Subir formando senda hasta el molino
A recibir la hirviente catarata,
Que ruje al ver el mar en su camino
Y en corimbos de perlas se desata.

Tu sierra borda el cielo de festones.
Desde el gentil peñasco de su altura
Testigo de cien mil generaciones,
Desciende sobre lechos de verdura
La falda dibujada en mil mantones.

Y en el valle que arrulla ruido extraño
Revolotea la abubilla incauta,
Y el pastor, mientras guarda su rebaño,
Saca célticas notas á su flauta
Bajo el toldo frondoso de un castaño.

Aquí cantan las aves sus amores
Mientras la mariposa, cabe el nido
Visita los implumes trovadores;
La abeja no halla el néctar escondido,
Lo encuentra hasta en el tallo de tus flores.

En tus robles, castaños y pinares
El sol vá á columpiarse lisongero;
Tus aves le improvisan mil cantares
Y al verlo trasponerse en el otero
Le pian en los verdes retamares.

Entonces toraa lleno de alegría,
El rudo campesino á su morada,
Y reza al oír tocar á Avemaria
Y el niño vé llegar la cabra amada
Que sirve al suevo-rey de ama de cria.

Patria mia, el poeta que te adora
Nació para sentir, y en vano quiere
Dar forma al pensamiento que atesora;
Tambien el ruiseñor callar prefiere,
Si no te canta bien, y á veces llora.

Feliz quien al progreso caminando
Llevada por los tuyos ir te vea
Al par que tus tributos amenguando;
Despues serás de España la preséa;
Tus hijos ya no irán do quiér llorando.

Mi voz ya no se oirá, mas mis clamores
Repetirá mi plèctro aunque sucumba;
El tambien guardará á mis bienhechores
Un recuerdo en el fondo de mi tumba
Y un himno para tus libertadores.

Interin... pàtria duerme... no te vean
Mas que tus encantados ruisseños,
Las ingrávidas brisas que te olean,
Los génios que en tus bosques juguetean
Y el cielo de tus aves y tus flores.

ODA
A S. M. EL REY

D. ALFONSO XII.

~~~~~

Dios vos garde, señor: xa que volvedes
Outra ves á Galicia
Pe-l-o ceu, meu señor, non vos marchedes
Sin n'os facer xusticia.

Vede señor esta rexion amada
Por todo-l-os gobiernos mal mirada,
Sin trens, nin carreteras, nin camiños
Non sendo un pedrugento
Que vay sempre á parar n'o Auntamento
Cando vamos deixar ali' os cartiños.

Vede com' os labregos
De cote acurruádos
Po l-os que falsifican Diputados
As eleucións van cegos

Y ante ó medo d' andar sempre enredados
Por catro trapalleiros
Van votar, Señor Rey, coma carneiros
A un home que ningún temos tratado,
Por mais qu' alá en Madri viva empregado.

Vede eses chans incultos
Pedindo qu' o traballo os faga cultos
Sin podelos labrar un anque queira
Porqu' a ninguen se dan, é están sin dono
Indo en tal abandono
A labrar ó que está en terra estranxeira.

Vede á grande riqueza
D'o gando de Galicia trastornada
Remedio d'a probeza
Úneco pra esta terra desdichada
D'as calunias sufrindo hoxe os riveses
Levantadas Señor polo os ingresos.

Vede Señor com' os que mandan rexen
O puebro que reinades,
Y os que non saben, que de vos s'alexen
A depender n'as Universidades.

Hay probe aquí, Señor..... fora as caretas,
Que por territorial paga dous cartos
E por consumo paga tres pesetas
Cando os probes d' aquí nunca andan fartos.

¡Y ahora as papeletas

Novas de vecindad oito realíños...!
N' hay remedio, quedamos perdidiños.

Vede ó papel sellado,
Tan subido que tray d'as Notarias
O probe é mai-lo rico escorrentado,
Qu' hay algunha escritura
Por ley cunha peseta por feitura
Qu' o papel non baixou ó fin y ó cabo
De nove realíños nin un chavo.

¿Y os sellos do correo? Pay ausente
Hay entre nos, que d'o úneco filliño
Non sabe en moito tempo craramente
Por non contar c'un triste realíño.

Señor, Galicia enteira
Cando de xente se tratou pra darbos,
Foy de cote á primeira,
Como á primeira foy sempre á pagarbos.

Probade cal queirades,
O noso amor y ó noso patriotismo
Qu' iremos diante á donde vos vayades
A deixar con honor ó Españolismo.

Galicia ten de gloria
Cuberto ó seu lugar dentro d'a hestoria,
E si os fillos d'os héroes de Jena
S'acurrúan á vista de Abu-Mena,
Vive Dios, n'os gallegos n'hay desmayo

Pra lles ir á arrimar outra tolena
Com' a que ll' arrimamos en Sampayo.

Coiday, Señor, por esto,
D' estas leales xentes de Galicia;
Botay-Seño-l-o resto
Para que nos gobiernen con xusticia.

Que busquen ben os modos,
De nos habilitar traballo á todos
Que si'o houbera ninguen salira afora
E España non chorára ó qu' hoxe chora.

Coiday Señor que teña
A xusta proporecion todo tributo,
Que non é xusto qu' un probiño veña
Pagando, si non é sobr' ó produto,
Nin pode haber n'as cargas igualeza
Si non busca os produtos con limpeza.

Que fagan carreteras é camiños
E corran d' unha ves as comotoras
Pra nos cumunicar c' outros puebríños,
E tornar pr' ó lugar en poucas horas.

Qu' as aleuciós xa vaquen
Ou se metan n'un fol os pretendentes
E po-l-a sorte en prúbico se saquen
Dandoll' as condições n'un papeliño
Com'a un Precurador para un preitiño,
Y ó que nos falte á elas darll' un tombo
Ou mantearlle c'un fungueiro ólombo.

Qu' as terras qu' hay sin dono
Se déan á quen queira traballalas
Con ferramentas, casa é mais abono,
Qu' os tributos darian pra cobralas:
Sirvindo de cobiza esta primicia
Pra á cria de ganados en Galicia.

Facélo así, Señor. O céu premita
Que c'ó á Real familia moitos anos
Fagades á esta terra outra visita.

Si os seus probes paisanos
Alivio n'a miseria concededes
A bendicion dē Dios alcanzaredes
Que para un Rey ser divo
N' hay nada como ser caridativo.

Esta oda foy impresa n'un suplemento ó *Faro de Vigo*
ó día 22 de Agosto de 1881, estando S. M. á bordo d'a
Sagunto.

Ó MEU RESPETABR' AMIGO

Ó EXCMO. SR. D. RAIMUNDO F. VILLAVERDE.

A ROMERIA.

I

A ALBORADA.

Naz' o dia; Baixando d'os petoutos
Soaviña á lús vaise deitar n'o orballo,
Purpúria faixa vest' o céu n'o Ourense,
N'os toxos despreguizans' os páxaros.
A cotovia ascende alegremente,
Cantando ear' o sol ensoniñado
Os rapaces fregando ben os ollos,
Despértanse d'as bombas c'os estralos;
Namentras que n'a Igrexa repinica
E fumegan as tellas d'os tellados.

Levando n'ó apromado remuiño
Qu' entr' as neboas pra riba vay voando
Os rezos d'a mañan n'ó Avemaría
Que dentro fay ó rústeco cristiano.

II.

GALICIA.

E Galicia. A matrona cobizada
D'os Fines é d'os Suevos que s' asenta
Preguizeira entre montes de verdura
C'o mar por escabel, com' unha reina.
C'os seus vals sin rival cheios de frores
Os seus rios que n'eles se pasean,
Os seus soutos de robres è castaños
Y os seus arrecendentes prados d' herba.
O sol apenas say anda á modiño
E vay deitarse n'as douradas veigas.
Durmindo brando é namorado sono,
Que non é eterno, porque xira á terra.
As fontes tén marmullos deleitosos
Que recollen as brisas preguizeiras
Pra ll'e dar armunias os páxaros
E pobrar de romor as arboredas.
Os rios van mansiños como pombas

Dando bicos as froes d'as ourelas
E enchendo de sospiros perfumados
O céfro, cando véspéro desperta.
E por dentro é por fora n'a campia
Vése erguida entr' os mirtros unha Igrexa
Y ó seu pé, como niños repartidos,
As casiñas risoñas que branquean.

III.

A ROMERIA.

¿Por qué ch' hay tanta alegría
N'as casas d'a freguesía
Dendes que fay día craro?
Pois é por qu' hay romería
N'a ermida d'o San Amaro.

E dixo un señor moy plático
Que todo delor reumático
Ninguen com' o santo cura
Con tal qu'o carneiro obrático
Non falte á porta d'o cura.

Xá baixa po-l-o turreiro
Tocand' á gaita ó gaiteiro
Y ó tamburil ó compás,

Os que despertan primeiro
Xá s' erguen... pra vir detrás.

E ten qu' oi-l-a alborada
O nacer d'o sol tocada
Cand' anda á gaita á profia
C'os merlos que n'a ramada
Cantan amores ó dia.

Foguetes sempr' alcendendo
Fumando, rindo é tezendo
Y os rapaces á choutar
Van alegres recorrendo
Un lugar y outro lugar.

Y á patuleya animada
Y ó gaiteiro c'o á alborada
Tocada con moite apromo
Chega á primeira parada
Qu' é á porta d'o Máordomo.

A ninguen qu' entra despacha
(Qu' a conta d'o san o racha)
E namentras toca á misa
A garrafa da garnacha
Vais' escoando c'o á risa.

Dispois qu'a parba arremata
Y á reuma algun c'o ela mata

Van todos tra-l-o gaiteiro
Pra hermidá ó compás d'a gaita
Que toca ó son d'o Riveiro

Alí x'os cregos están
E repinica á campán
Con rebatadas maneiras
E n'a crus é n'a espadán
Framean moitas bandeiras.

Rapazes, mozos, velliños,
Veñen enchend' os camiños
Pro oi-l-a misa mayor
Qu' anque custou bós cartiños
Há d' haber pedricador.

As moziñas casadeiras
Veñen lindas feiticeiras
Con traxes todos de ver;
Os mozos gardanll' as veiras
Parés qu' as queren comer.

Adrezos é pendentíños
Anelos é collariños
Cásequ' ali todas tran
Tamen tran bós zapatiños
Postos n'os pés... ou n'a man.

Non faltou señor Bastian
Nin tampouco ó Ciruxan

Y ó estudante de Lameu,
Nin ó sobriño de Xan
Que veu de Montevidéu.

Tamen señores vos veñen
Cura-l-a reuma que teñen
Por culpa propia ou allea,
E señoritas que' os reñen
Si tropezan c'o as d' aldea.

Todos tran vida arreglada:
Xeme á cesta acugulada
Ó pé d'un pano repreto,
Cheira á porco y á empanada
O campo é un meson comreto.

Cando remata á funcion,
Algun que nin vê ó sermon
Xá ó compañeiro ll'o esprica,
Dispois say á precesion
Y á campán tola repica.

Ó santo vay adornado
C'os que s' ofrecen ó lado,
Cregos é xentes detrás:
O fogo non é acabado
N' hay quedo c'o él un rapás.

C'o á gaita diante tocando
A precesion camiñando

Vay todo arredor d'a hermida
Y á xente qu' está aguardando
Nunca perde á recollida.

Enton, de toda esa xente,
O que d'a reuma é pacente
Vaise c'o santo á fregar
Y á algun que vay algo quente
A paus logo ó fan sandar.

N' este punto á romería
Parés unha algarabia
Xá acabada á precesion
Vans' uns y outros á profia
Marchando prá á provision.

D' ali toda xente say
Buscand' os robres si os hay:
Todos fân ó corpo bén,
Y á seuta d'os probes vay,
A pidir á cantos vén.

Arrematada á comida
Alguns probán á bebida
E por alleas custions
Si á man ben ó qu'os convida
Danll' á paga en moquetons.

Un labrego con desfacho
Chama Queimacho á Camacho,

Y aunqu' o escoiten homes listos
Dí con moito desempacho
Que matou á sal y os mistos.

Outro que de Cadis veu
E nunca nada entendeu
C'o á relixion ten profia
E bebe é fala de seu,
Remendando á Teoloxia.

O bail' encomeza enton
Xá chegou á diversion
D'as mozas é dos moziños
Alí atopan á ocasion
Pra quedar en ir xuntiños.

Jota, fandango muiñeira
A galleguiña maneira
Bailan as xentes alí,
¡Que puntíños d'a ribeira!
¡Que brincos alá y aquí!

Cando x'o sol váy caindo
A xente toda vais' indo
E si ó camiño é algo estreito
As mozas que se ván rindo
Sobranll' arrimos pr' o peito.

Po-l-o outeiro y á campia
Todo é troula y alegría

Y ó célteco atruxo sona
Alá y aquí con profía
D' unha maneira qu' atrona.

Tamen ó alalá tenriño
Cantando po-l-o camiño
Moziñas é mozos ván;
Alguns inda toman viño
Pra mirar mello-l-o chan.

Moy raros vindo á deshora
S' atopan d'o lugar fora
Os mais querens' ir deitar
Tamen elas vans' á hora
Por que lles poden bourar.

Si as que quedan ¡coitadiñas!
Non certan ben c'o as casiñas,
Nunca ll'es falta un bó guia
Que mas enseñe, as probiñas
E deprenden pr' o outro dia.

.....
.....
.....
.....
.....

Todo ó fin vaise quedando
Os piñales marmullando

O grilo alegre rexindo
O ruxinol namorando
Y á Natureza durmindo.

A fronda moy contristada
—¿Qué foy de tanta algarada?
¿A qué veu tanta alegría?
—O tempo rindo... N'e nada
Dorme, foich' a romeria.

Esta composicion foy laureada n'os Xogos frorals de Pontevedra d'oo mes de Agosto de 1882, adxudicándosell' o premio ofrecido po-l-o Excmo. Sr. D. Raimundo F. Villaverde, á quen ll'a dedicou dispo-l-o autor.

Ó MEU CARO HIRMAN POLÍTICO

Ó ILUSTRADO GALLEGO

D. VALENTIN GRAÑA É ORXE.

ROMANCE CABALLERESCO.

RODRIGO GOMEZ

I.

Vivindo n'osigro trece
S' os libros non falan mal
O Conde Rodrigo Gomes,
Mais tarde de Trastamar
E señor de Montenegro,
E d'o coto de Sarriá;
Prendouse d'a formosura
D'a xentil Doña Mayor
Filla d' Alifonso Telles
Manate d' honra é de pró

Qu' era tido po-l-o Rey
En moy grand' estimacion,
Este tal tiña acordaço
Casala sendo mayor
C'-o infante Don Alifonso,
Partido qu' ela acetou
Mellor por obedecer
Que por pura incrinacion.

II.

A crara desigoaleza
N'o rango d' entrambos dous
Non é causa pra Rodrigo
Poñer freno ó corazon;
Qu' os sentimentos son libres
Por ser primicias de Dios
E si n' hay rango pr' o odio
Tampouco hay rango pr' o amor.
N'o peito de Don Rodrigo
Arde ó fogo d'a pasion
Primeira qu' un home sinte
Cando á yalma bota á fror
Sensitiva que si ó outono
Desapiedado murchou
Vay levando po-l-o tallo

A morte hastr' o corazon,
Non dá trégoa ó caballero,
Non fay n'el mella ó rigor,
Nin deixa un dia ó castelo
D' os Telles, nin ocasion
De ser notado d'a dama
Tesouro d'o seu amor.
Cabe á alta noite ó vixia
N'o xigantesco torreón
E testigo d'as querelas
D'o nouturno trovador
Que n' hay aurora qu' o tope
Durmindo ó nacer d'o sol
Nin lúa que n'o sosprenda
Baixo as reixas de Mayor.

III.

Unha pingueira tras outra
Furándose á pedra vay
Y as mulleres non son pedras
Que son mais brandas qu'o pan.
Unha noite á branca lúa
Brilaba n'o castañal
E Doña Mayor estaba
O pé d'a fonte á pensar.

Cando chegou Don Rodrigo
O aposto é xentil galan
E dobrada unha rodilla
En terra, di «Basta xa,
Mayor, dame ó teu amor
Ten piedá d'o meu penar,
Ou por Santiago hoxe xuro,
Que antes qu' á lúa de ó val
Heime saber da-l-a morte
N' este souto po-l-a man:
¿Non sinte ó teu corazón
Ningunha esperanza que dar?...
—Sinte; contestou Mayor,
Non fales, que me fas mal:
Eu te amo tamen Rodrigo
Mais.... ¿que dixer? ¿E meu pay?
¿E ó casamento pendente?
¿Quen d' el me pode salvar?
Eu xuro qu' ó evitarey,
Dice ó prendado galan:
Galicia vay contr' os Mouros,
Sevilla vais' á sitiar,
O obispo de Compostela
C'os seus s' encamiña alá;
Pois eu c-os meus marcharey
Mayor, pasado mañan,
Xunt' o Rey m' habrey batir

Ganando ó posto os demais;
Serey n'ó asalto ó primeiro,
Penetrarey n'a cibdá,
E si á morte me respeta
Y algunha gracia me dán,
A man túa alcanzarey
Qu'ó Rey no m' ha de negar.
Dá largas ó casamento
Que ten tratado teu pay,
Qu' eu xuro qu' ou serás miña
Ou hey quedar morto alá.
Consinteu Doña Mayor,
Xuraron non s' olvidar
Y ó galán desapareceu
N'as sombras d'ó castañal.

IV.

Xunt' os muros de Sevilla
Moitos cristianos se ven
Que chegan de todas partes
Comprindo ó mandar d'ó Rey.
Ali está Rodrigo Gomes,
Está ó seu rival tamen,
Infantes é caballeros
Vens' ir é vir en tropel,

Cobizosos de que chegue
Xá á orde d' acometer,
O fin comeza ó combate
Rodrigo ó frente se vé,
Valeroso y esforzado,
Cobrindo á vanguardia ó Rey.
El é ó primeiro n' o asalto,
E sube ó muro c'-os seus;
A terrible espada sua
Sembra á morte con caer;
Y ó Rey que vé ó seu valor,
Prendado acercouse á él
E c-o seu fillo Alifonso
Fadrique Enrique é Guillen
O castelo de Triana
Ll' encargou d' acometer.
Foy moy braba á loita ali,
Cai Alifonso os seus pes
Ferido d' arma enemiga,
Rodrigo qu' en terra ó vé
Esposto á ser rematado,
Fay corro uniço c-os seus
E apéase á recollelo,
Qu' ali seu rival non é;
Deixouno en salvo, é tornando
Con mais rãbia á acometer,

Fuxe ó enemigo asombrado,
E cae á torre as mans d'el.

V.

Chegadas toda-l-as novas
O lugar onde está ó Rey,
Quer este de Don Rodrigo
Premear ó moito valer,
E chamao é dícelle «Pide
Qu' o que'pidas che darey.»
Vendo ó capitán gallego
Vir á man todo ó seu ben,
Dixo:—«Señor, ó que pido
N'o podredes conceder:
Pido d' Alifonso Telles
A filla que prometeu
O infante Don Alifonso,
Que si Mayor pra outro é,
Fago qu' os mouros me maten
Antes qu' a terra volver.»
—Conta cumprido ó que pides
Dixo á Don Rodrigo ó Rey
E conta de Trastamare
C'-o á propiedade tamen.
Toma pra Alifonso Telles

O rogo n' este papel,
Qu' o infante Don Alifonso
Nin pode apelar d'o Rey,
Nin s' opondrá á que che pague
A vida qu' á ti debeu.
Sabedor Don Alifonso
De todo ó que fixo ó Rey,
Mandou recado á Rodrigo
E con nobre procedere,
Dixo, dispois de abrazalo,
«Vaite, amigo, todo ó sey;
Di á Mayor qu' eres mais dino,
D'a man sua, que non eu,
E qu' o pay y ela respeten
A honrosa eleucion d'o Rey.

VI.

Alegre torna Rodrigo
A dulce terra natal
E d'os Telles chega ó pazo,
Sin siquera descansar.
Telles que mira d'o Rey
E d'o infante á vontade,
Inquire á Doña Mayor
Cuyo amor aumenta mais

C-o à vista de Don Rodrigo
De quen non sofre ó mirar;
Hastra qu' ambos corazós
Non podendo finxir mais
En estreito abrazo choran
D' amor é felicidade.

VII.

Dispois os pouquiños dias
Unidos por Dios n'o altar
Abrazábanse de novo
Rodrigo, Mayor y ó pay,
Y os noivos sempre qu' a lúa
Viña á terra á alumiar
Recordaban seus amores
N'a fonte d'o castañal.

Este romance foy laureado n'ó Certame literario de Vigo
ó ano de 1880 é dedicado dispois po-l-o autor ó señor
D. Valentín Graña é Orxe, seu hirmán político.

Á LINDA NENIÑA
D.ª MARIA PUGA É PARGA.

SOEDADE.

Vente, meu fillo, ven; tra-l-os penedos
Xa vay caendo ó sol ensonñado
Mira os corvos d'o mar ir car' á illa
Com' un-ha ringuleira de soldados.
—¿E tamen eses corvos teñen fillos?
—N' han de t'er corazon.—¿E teñen casa?
—Casa non.—¿E onde dormen?—Antr' as pedras
O arrollo estrepetoso d'a resaca.
—Mira como alá lexos burbuxean
Moitos puntiños brancos com' á neve
—¿E que son?—Os barquiños pescadores
Qu' o lume d'o seu lar quentarse veñen.
—¿Escoita ó toque d'a oracion n'a Igrexa!

D'os horfos á hora é tira á gorriña.....

Así, filliño, así, rezemos xuntos,

E moy bó rezar semp' ó Avemaria.

.....

Dame agora esa man; vámonos logo:

Corre filliño que está lonxe á aldea.....

—Un-ha nena, mi pá.—Certo.—Ay neniña

¿Onde vás? ¿De quén es?—Contesta nena.

—De ninguén.—¿De ninguén! ¿Quen son teus pais?

—Meu pay morreume hoxe, nay non tiña.

—¿E tíos ou hirmans tampouco tés?

—Nonseñor.—Boeno, enxuga esas vagoiñas.

—¿Cantos aniños tés, rapaza?—Sete.

—¿Miña xoya, que nova así te vés!...

¿E onde vás á dormir hoxe dinoite?

—Non teño onde dormir, ni onde comer.

—Vente, probiña, ven, n'ó meu chousiño

Hoxe camiña é pan atoparás,

Mañan... irás buscar porta por porta

O pan qu' á humanidade os horfos dá.

Que como n'as aldeas n' hay señores

Tampouco hay fame, ni horfos, nin delor;

Y ó que non topa pan á fame morre,

Sin mais misericordia qu'a de Dios.

Vente filliña, ven, que xá encomeza

A neve sobr' os pinos á caer...

Xá estamos. Entra nena, chega ó lume,

Toma broa, filliña, come ben.
;Quen sabe si á tendrás mañan dinoite!
;Quen sabe en que casiña durmirás!...
;Quen sabe si ó meu fillo mañan horfo,
Como ti, pan é lume pedirá!...

.....

Toca as almas na Igrexa; reza neno.
;Mira que Dios n' atende as criaturiñas
Que non rezan dinoite po-l-os horfos!
Reza por eles sempr' o Avemaría.

Laureada n' o Certame literario de Vigo ó ano de 1881
é dedicada po-l-o autor ó mesmo dia á linda nena cruñes
á Srta. Doña Maria Puga é Parga.

Ó MEU QUERIDO AMIGO
Ó EMINENTE HISTORIÓGRAFO
SEÑOR D. LUCIANO PUGA E BRANCO.

A VOLTA D'O SOLDADO.

POEMA.

—

I

N'A CRUÑA.

Son as doce d'o dia
Po-l-o relox qu' hay n'a Capitania:
Y ó que n'a Cruña queira
Libra-l-a faltriqueira
Sin ter n' ela custion, fea ou bonita
Que vaya as festas de Maria Pita.
E ben que che me chocan
Os santos d'os cruñeses,
Como todo-l-os anos se sofocan;
Pra contarlle os Ingreses,
Con altaneiros modos,
Qu' unha muller valeu mais qu' eles todos.

¡Quen sabe si á que tiña
Eses brios guerreiros,
Sabría remendar ben á roupiña,
Ou fergar como é débito os pucheiros,
Criar ben os seus fillos
Ou facerll' o seu home uns calsonsillos!
Mais ó certo é qu' a hestoria ten bó lombo,
Y á heroína entusiasta,
Que deberan correr c' unha bragasta,
Vaya... as cousiñas craras
Por meters' en camisas d' once craras
Mais qu' a outros héroes mil, a é dá bombo.

II.

En pelotons as xentes
Vens' ir para ó derribo dilixentes.
Alí xunt' uns xigantes penedales
N'un chan fondo, moy fondo, n' unha coba
Vense cregos, manates, xenerales,
E autoridades c'o á calina nova,
Namentras os espazos dá armonía
A banda musical d'a Artillería.

Mais... ¿qué fay esa Cruña á aquela hora?
Perguntan os de fora;

Pois moito: pon ali á pedra primeira
D' un pazo provincial, pra qu' os humanos
Ou mellor dito, as xentes venideiras
Lle pousen as demais d' aqui á cen anos.

III

N'A ALDEA.

Carretera de Carballo
Por unha volta lixeira
Rodeada d' amieiros
Qu' as augas tépedas regan
C' unha gorra de soldado
E c'-o á militar chaqueta
Camiña un mozo arrogante,
Qu' é mais rico qu' á riqueza,
Porque leva pendurado
D' unha banda, n'a cadeira,
Un cañuto moy noviño,
C'-un tesouro; c'-o á licencia.
E Xan Regueira que ven
De moy apartadas terras,
Qu' o Rey sirveu en Manila,
Gardando as torres aquelas
Qu' España ten entr' os indios,

Pra dar os parbos fachencia,
Por que pra non estimalas
É moito mellor non telas.
Ali sirveu sete aniños
Sin saber novas d'a terra,
Novas que cando son novas,
Xá mais que novas son vellas.
Nin soubo nunca do pay,
Qu'a familia toda era
Que tiña Xan en Anzobre,
Nin tampouco de Sabela
Anxo puro é virxinal
Nascido d'a primaveira,
Señora d'os corazóns
D'os mozos todos d'a terra,
Cando Xan foy pr'o servicio,
Que foy por mor d'o pay d' ela;
De Xan-Andrés d' Armenton,
Qu' era Alcalde, é din as lengoas,
Que por topar parolando
N'a corte á Xan con Sabela
Xuroullas, muy ben xuradas,
Y ó vi-la quinta cumpreullas.

IV.

Bicade ollíños todo ó chan que vedes

Qu' a frebe me conturba d'a alegría;
Non soñades olliños n'o per sedes
Alí está á terra que vos troux' o día.
A Igrexa d' Armenton acoló á tedes,
Acolá os soutos qu' entre sonos via
Mais... ¿que vágoas son estas? ¡Meigas fora!...
Riranse s' un soldado ven que chora!

Vou ver meu pay. Ond' estará ó probiño:
Inda recordo á tenra despedida
Que che me dou n'a Cruña; coitadiño,
Parescía que e'-o éla daba á vida.
E si ó topara ó probe enterradiño?...
Xá acaso á sua morte esté esquencida...
Volta as vágoas á vir... ¡Sus, meigas fora...
Riranse s' un soldado ven que chora!

¿E Sabela?... Sabela; estrela crara
Qu' as néboas disipaches d'a fé miña
Dey vida á yalma pra que te mirara;
Xá ó prometido cumprirase axiña.
¿E si e'-outro casada ch' atopara?...
Po-l-o ceu, anda Xan, anda camiña,
¿Ind' hay vagoas? Atrás... Non ¡meigas fora
Un soldado anque morra, nunca chora!

Miña virxe d'a Barca, non tornedes
Infelis ó que volve á patria súa;

Xá ll' abonda á estrania, ven ó veles,
Y ó pasado sufrir n' o peito brúa.
Virxe Santa d'a Barca, xá sabedes
Ó que xurou Sabela, «morta ou túa.»
Ay d' ela si minteu... ¡Sus! meigas fora...
Un soldado hastra mata, mais non chora!

V.

D' esta maneira falaba
Xan Regueira ó camiñar
C'-o á esperanza dentro d'o peito
Y á duda sempre detrás,
Hastra topar c'un meson
N' o que entrou pra descansar:
Mesoneira unha muller:
Catro galiñas é un can
Con tres pipas, é dous vasos
É todo ó que dentro hay;
Y á mesoneira c'-o á roca
Y ó fuso n' o aire ó compás.
—Mozo que quer—ll'e pregunta.
—Fumar, beber, é pagar.
—¿Vay moy lexis?—Un pouquiño.
—¿Ven d' o servicio?—Quizais:
¿É non vive aqui mais xente?

— Vosté vé toda á que hay;
As galiñas son os fillos,
Y ó home da casa ó can,
Que morde á todo-l-os probes
Inda ven n'os vé arrimar
A vinte pasos d'a porta...
Vel-ahí ven un, xá verá
Como lle racha ó calzon...
— «Unha limosna...» «Guau... guau...»
— Toma aquí can... ¿Non ll'o dixen?
E unha risa c'-o este can.
— Non vexo xusta esa risa;
Vosté non ten caridade;
¿Non ll' era millor qu' os probes
Lles dera ó qu' os animals?...
— Que errado vay meu amigo:
Ó corazón Dio-l-o dá
É cando Dios me permite
Querer mais qu' o probe ó cán
¿Que ll' hey facer? Estimalo
Que Dios ben sabe ó que fay:
Peor fora que mentise
Finxindo com' outros fán.
Nunca torza ó corazón
D'a linha que Dios lle dá;
Ó qu' el quere quereó Dios.
Y ó qu' ó cumpre ben lle vay.

—Pois quede con Dios vostede
È quede con Dios, y ó can,
Qu'os meus libros non son eses...
Vosté non tén caridade...
E Xán saleu amoscado
È botouse á camiñar.

VI

Que xente mala hay n'ó mundo
Marchaba decindo Xan.
¡Quen che sería aquel probe!
¡Ay Dios... si fora meu pay!...
Malos demos, si ch'o fora,
Daba c'-o él volta atrás,
Y encomenzando n'a vella
Y arrematando n'ó can
Xur' ó ceu que ch'os había
De pra sempre escramentar.
Y as palabras que me dixo,
Que fin, que volta tendrán...
«Nunca torza ó corazón»
«D'a linba que Dios lle dá;»
«Ó qu' el quere quéreo Dios,»
«Y ó que' ó cumpre, ben lle vay»...
—Alli está ó probe sentado...

¡Corazon! ¿será meu pay?
Sey que non é, ten valor
Non é, non, respira Xan.
Por eso ó que fay á ausencia;
Foxe un d'o que ven buscar
È recela d' atopalo
Por si ven un mal detrás.
—Boenas tardes meu velliño
—Boenas tardes militar;
Si me dera un ichaviño...
—Heille de dar dous reás
Con tal qu' as miñas preguntas
Poida é queira contestar;
¿De doud' é vosté primeiro?
—Eu sonlle d' aquel casal
Qu' ó pé d'a Igrexa se vé
D' Armenton, acolá está.
¿E conece ou coneceu
Á un tal Roque de Bastian?
—Conezin, ese morréu
Á pedir dous anos hay,
Miña xoya, n'a devesa
Qu' hay ó pé d' aquel piñal
De Xan-Andrés d' Armenton,
Qu' enton era Xues de pás,
È por mais empeños qu' houbo
N'o quixo ó probe enterrar

Hastra qu' ó abreu á xusticia
Que veu dend' á Cruña acá.....
Pero... ¿que ten?... ¿Conozeuno?...
Vosté tembra....—Non, ¿que mais?...
¿Tratou vosté algunha vés
Á ese Roque de Bastian?
—Contoume unha hestoria un dia
—Pois veña esa hestoria acá,
Qu' eu son amigo d' un fillo
Que lle morreu tempo hay
N'o servicio alá en Manila.
—Tamen d'el ll' oin falar.
—Pois sey á vida d'o fillo
Xusto é que sepa á d'o pay.
—Boeno, pois sèntese, é oya
Que ll'a vou á relatar.

VII.

Éra ese dia d'o Dezembro frío
En que Cristo naceu pra n' os salvar
N' aquel mes en qu' os soutos sin follaxe
Os recordos d'os mortos á un lle trán,
Cando á neve de branco veste os prados
Y ó sol vaiños despindo con vagar,
Y os piñales airosos se brandean

Cando os ven á insultar ó vendabal.
O pé d' aquel chousiño qu' ali vedes
Cabe os penedos que salpica ó mar,
Comemos unhas codias que nos déran,
Bebemos d' unha fonte qu' ali está,
Y as lembranzas envoltas en sospiros
D' outras mais pasaxeiras Navidás
Comezou á chorar aquel coitado
Y á falar d' ese fillo morto alá.
«Cinco aniños fay hoxe, me decia,
Qu' á porta m' o viñeron á buscar,
Maxina ó qu' este vello penaria,
Dios sabe ó que sofrin é ninguén mais.
Inutile pr' o traballo en s' indo ó fillo
Non podía xá as veigas traballar
Y os donos sacarianm' os arrendos
Deixándome sin terras é sin pan.
Com' as leises n' atenden á qu' os fillos,
Teñan que dar mañan sostento á un pay
Sinon qu' é menester qu' o estén sostendo
Como si ó pan comido, fose pan:
E como ó que non ten sesenta aniños
Non se pode queixar de traballar,
Anque ó figado tiña en vinte anecos
S' ademais n' é tolleito de pé é man;
En fin, como non son nin pais nin fillos
Os que non teñen oito mil réas...

Roin aquel delor, y ó outro día
Fun con Xan hastra á Cruña pr' o embarcar.

E d'ó muelle ó vin marchar
N'un barco de Rey, de vela,
Cara á min por me asexar,
Qu'ó mando d'a xente aquela
Ni á un pay se pode mirar.
A oleaxe embravecida
Revirábase valente
Portestaba delorida
Contr' as-leises, contr' á xente
Qu' así m' arrincaba á vida.
Pasaban po-l-o meu lado
Os que n'ó puebro vivían,
Y eu topábame bulrado
De ver qu' hay xentes que rían
Onde chora un desdichado.
O barco mentres garboso
Rumbo ó poente corría,
Ferio ó sol maxestoso,
¡Quen sabe si ó maldecía
Por me ver tan pesaroso!
O cabo desapareceu
N'as tréboas vagas d'ó mar,
O sol tamen s' escondeu,
E soyos n' aquel lugar

Quedamos, Dios é mais eu;
Viña á noite, ó mormorio
D'a oleaxe, iba á mayor
O mar púxose bravio
Y eu c'-o á frebe y ó delor
Batín os dentes de frío. .
Dispois... d'a Cruña salin
Camiñando pouco ou moito
Cuberta á yalma de loito,
E sin dar razon de min.
A noite púxose oscura.
O vento os pinos movía
Cruzey á vasta campía
Soedad' hachey é tristura.
Cando cheguey ó lugar
Percibín acompasadas
D'a campán, as bataladas,
Que tocaban á enterrar.
Cheguey á tempo pra ver
Aquel natural misterio;
Cando entrey n'ó simeterio,
Tomás... ¡que triste é morrer!...
Ninguen vin; n'ó campanario
Tocar de presa sentia
N'a Igrexa unha lus morria
Xunt' a Virxe d'ó Rosario.
Cravey os ollos n'ó chan

E vin unha cousa escura,
Aquela era á sepultura...
Nin os mortos pra ela van.
Só un ciprés n' aquel lugar
A pas d'ó sitio trubaba,
Y un moucho que n' el piaba,
O son d'ó seu bambear.
O fin ó morto chegou
N'a tomba, qu' era probiño,
Catro mozos y un creguiño,
Ninguen mai-l-o acompañou.
E baixou ó sancristan
Preguizeiro, feito un sonso,
Y ó crego y él un responso
Repartiron man á man.
Retirou d'ó corpo aquel
Dispois unha colcha nova,
Y en coiro ó botou n'a coba
Saltando logo sobr' el.
A terra toda á seguida
Foille c'ó ligon botando
E c'os pés foina fincando
Hastra que non dou cavida;
¡Que n' esta vida de' entortos
De falsias é delores,
Tamen hay enterradores
Pra ser verdugos d'os mortos!

As escuras caladiño,
Dispois todo foy quedando,
E todos fomos marchando
Y ó moucho piou quedaiño.
O demais é ben sabido;
Os vinte dias xustiños
Embargáronm' os trapiños
Pr'os atrasos d'o pedido.
E e'-o delor morimundo
Soyo por eses camiños,
Busquey o pan qu'os probiños
Deben as portas d'o mundo .
Unha esperanza levey
De cote dentro de min,
Sin ela xá morrerey...
Coidey ver Xan é n'ó vin.....

.....

VIII.

—Basta xá... Diga vostede
¿Sabela casou quizais?...
—Casou é xa ten tres fillos.
—¿Con quen?—Con Pedro d'o Val,
E ven que se levan mire...
—Conteste, ¿ó pay morreu xá?...

—O pay d' ela, si señor,
Morreu inda pouco ll' hay
Que' hastra saleu á compañía
Po-l-a noite n' o lugar...
—E diga, ¿d' esa Sabela
Falou Roque de Bastian?
—Falou para maldicila
Que dis qu' o mes, pouco mais,
De s' ir ó mozo ó servicio
Foise moy foncha á casar...
Pero, ¿que tén?...—Teño... presa....
Tome, ahi ten os dous reás...
Y hastra mais ver, meu amigo.
—Dio-l-o axude, militar.»
E entrambos parten d' ali
Un pr' a volta d' o piñal
Y outro dereito ó sendeiro
Que vay á Igrexa á parar.
¡Non mais novas, porque morro!...
Marchaba decindo Xán;
Hoxe é hoxe... mañan... certo...
Mañan x' o mundo dirá...
Ben che dice á taberneira
Non hay voltas que lle dar...
«Nunca torza ó corazon
»D' a linha que Dios lle dá;
»O qu' el quere, quéreo Dios

«Y ó qu' ó cumpre ven lle vay.»
E c'-os ollos alcendidos
Y os dentes á rechinar
Desapareceu de todo
Marchando car' os touzals.

IX.

Hay en Galicia unha rexion formosa
Mais dolce qu' os ensonos dos poetas,
Mais tenra qu' o piar d'a folosiña,
Mais pura qu' o recinto d'as ideas;
Dond' as auras de cote son morniñas
Y os montes arrecenden sempre á névoda,
O corazon recorda amores puros,
E á yalma posta en Dios n' el se contempra
Esta rexion ostenta ó privilexio
Como toda-l-as mais fillas de Suevia,
De deberllo todiño úneamente
A nosa nay comun; á Natureza
N' o cual seyo repousa adormidiña
Coma n'a cuncha unha brillante pelra
Asemellando candorosa virxe
Pronta á rendir á cinobial oferta,
Qu' apartada d' o mundo alegre vive,
Sin cobizar xá d' el outra grandeza.

Ésa rexion que copia ó paradiso
Mescla de monte é val, c'ó mar á veira,
E Anzobre d' Armenton, ali está ó pazo
Qu' atestiga os pasados y á nobreza
D'os insines Cermeños y outros varios
Ascendentes illustres, d' outras épocas,
D'ó autual posehedor, com' eles nobre,
Non por herdada, non, por propia cencia;
E por virtudes non comuns por certo;
D'ó home que d'a yalma teño á veira,
D'ó hirman d'ó corazon, d'ó caro amigo
Cuyo nome encabeza este poema.
N' esta rexion feliz é venturosa
E donde rin as albas sonolentas
Cand' os vals dan ó cefro os seus aromas,
Y as aves c'-o seu trino ó espazo puebran.
O gallo con fachenda canta ó dia
Y entr' as galiñas brinca é cacarea.
O labrego persinase entre sonos
O abri-l-a media porta que dá á eira,
E dá paso as alegres anduriñas
Que san á buscar moscas po-l-as veigas,
Deixando os paxariños n'ó seu niño,
Piando, á competir, mentras desperta,
O brigantino infante, que n'ó verze
Ri d'os anxos á risa pracenteira.
Ali é dond' o mar ven terra adentro,

O riacho que baixa po-l-as veigas,
Pra axudalle á copia-l-os mazanzeiros
N'as auguas vidrosiñas d'as ourelas.
Os montes donde brillan como cintas
Os regatos qu' anegan as pradeiras.
Os arbustos que choran n'as umbrias
D'o roxo Febo á perennal ausenza.
As encañadas de loureiro é mirtros,
Os laranxos ó borde d'as vivendas,
As devesas de robres é castaños,
Y ó piñal que n'a altura se bambea.
Os buxos que penduran as ramiñas
N'os musgosos tellados d'as aldeas,
Y as casas pousadiñas ó descoído
Alá y aquí sobr' a mulida herba.
Ali é dond' o sol n'a augua d'a fonte
Se creba en mil prateadas lintijuelas,
Mentras asemelland' un coro Cintio,
Os merlos danlle trinos n' as frorestas.
Y ali ó morrer de tardes estivales,
Cando desperta á lúa pracenteira,
A abóa agasallada po-l-os mozos
Preside alegre ó corro entre-l-as nenas
Que fan son ó rabel ou ben á frauta
O compás d'as alegres castañetas.
Enton vaise pousando sobr' o río
O cresponciño azul, fillo d'a néboa

Y ó vapor convertíndos' en orballo,
Vay regar no roleiro á madreSelva.
Rebuldan c'-o as pedriñas os regatos
O ruxiñol namora n'a arboreda...
Y á lús esprendorosa que c'-o á lúa
Deixan caer n'os soutos as estrelas
Asemella á d'as lámparas d' Osiris,
Que n'ó Délfico tempro, á Apolo velan.

X.

E á meia noite. O resprandor d'a lúa
Vertes' undoso n'a rexion d'o mar;
A fronda ri garbosa c'-o á lús súa.
Dorme Frora; y ó lobo está á oubear.....

.....
.....
.....

Por un sendeiro que pr' o mar camiña
Un home c' unha carga ó lombo ven;
Semellas' un pantasma c' unha almiña,
Camiña á praya soyo. N' hay ninguen.
Chegado ó pé d'o mar, xuntí' un penedo,
Pousou ó que traía... unha muller...
Alzou pr' o ceu uns ollos que dan medo,
E dixo: «¡A noite é propia pra morrer!»

El é Xan de Regueira; ela Sabela
Que sin sentido sobr' o chan está,
Mentres él, d' ira cheio, frente d' ela
Dá voltas, cara aquí, cara aeolá.
«Hoxe falsa, dicia, morreremos
E cumprirás vilán à fé xurada...
N' o fondo d' ese mar nos uniremos
Xá que n' a terra non se cumpre nada...
Ja, ja, ja... di Sabela dando un brinco,
Mira demo... ven Xan... que mar branquiña,
Vente lúa... unha, duas, catro, cinco...
Andade estrelas, vide pra á casiña...
¡Toleou!!... dixo Xan... Santo castigo
Que salva de morrer á esta coitada...
¡Dios y á Virxe d' a Barca sean contigo!...
¡Adios falsa muller... vay perdonada!...
E camiñando Xan, hastr' un penedo,
D' os mais altos qu' ali pudo atopar,
Tirouse' ó mar... E todo tornou quedo...
E volta ó lobo ó lexo á oubear.....
.....

XI.

Cando risoña dispontaba á aurora,
As xentes asombradas d' o lugar,

Din qu' un demo qu' a Xan se parecia
Cando s' iba Sabela pra deitar,
Entrou po-l-a ventan, é sin qu'o home
Tivera ali unha crus pra ll'o ternar;
Colleuna, é xá á levaba pr' os infernos,
Mais topou c'un cruceiro xunt' o mar,
Caeu acobardado ali, é deixouna,
Marchando pr'os profundos, á berrar...
E Sabela c'-o medo, sin xuicio,
Tornou á coitadiña pr'o lugar.....

.....
.....

OS FILLASTROS.

Xunt' unha crús de pau, n'un simeterio
Tres nenos sentadiños,
Dispois de persinarse con misterio,
Falan así, c'ó á nay, os coitadiños.

Nanay, nay queridiña,
Di un:—Papay é malo,
Pero péganos mais, nanay Rosiña...
Outro:—Qu' eles non oyan ó qu' eu falo,
Mándanm' ir á taberna á buscar viño
E bébenno sin nosco...
A min mordeume ó can—di ó mais noviño,
Eu quérome quedar aquí con vosco. ...

O espírito maternal: ¡Inocentiños!
¡Dios mire por vosoutros, meus filliños!

RECORDO Ó MEU DISTINGUIDO AMIGO
O EXCMO. SR. D. MANOEL ATOCHA.

A VINGANZA XUSTA.

Ó EXCMO. SR. D. NOLASCO AURIOLÉS,
EX-MINISTRO DE GRACIA Y XUSTICIA.

EPÍSTOLA.

I.

Señor Don Nolasco Auriolés,
Moy estimado señor:
Po-l-ó ben d'a sua yalma
Qu' o fin teño relixion
Voulle dar un avisiño
N'esta dúcea de ringlons
Pra pedirle que se poña
A ben connigo é con Dios
Por unha aucion que me fixo
Sendo ministro, señor.
Sobre todo á ben connigo

Que son mais malo que Dios
E vay pro inferno, abofellas,
Si non logra ó meu perdon.

II.

Hay ll' algun tempo amiguño
N'as xustas d'a oposicion
Que se fixeron n'a Cruña
(X' era Notario, señor,
Con cinco años servidos
E entrey po-l-a oposicion
Fun primer sebresalente
E déronm' esta en qu' estou)
N' aquelas xustas que foron
De Galicia á nata é fror
De novo sobresalente
O Tribunal me nombrou
Propoñéndome pra Vigo
N'a terna d'a oposicion
O primeiriño d'os tres,
Que seiqu' o lugar pior.
Non mais que n'a terna aquela
Posto d' honor se me dou
Mentras-l-os outros levaban
En duas posto d' honor.

III.

* Guiado po-l-os consellos
D' alguns amiguiños bós,
Alá me fún pra Madri
A traballa-l-a custión
Que pra tomar en España
O que manda á ley de Dios
Hay ll'e qu' andar con mais voltas
Que pr' indultar á un ladron.
O ministro é moy xustiño,
Lle me decian, moy bó,
Os primeiriños d'as ternas
Hastr' aquí sempre nombrou.
Manoel, vay á visitalo.
Verás que juapo señor.
¡Era juapiño, moy juapo...
Moy juapo pr' o qu' á levou!
Inda lle m' acorda agora
Como si o vira señor,
Percureim' unha entrevista
Certa tarde é xunta vos
Entrey, non com' os que teñen
A xusticia en ley de Dios
Sinon com' un desherdado
Que pid' amparo é favor.

¡Os libros, viaxes, desvelos
Y as loitas d'a oposicion
¡Quen percira recordalos
Mais que qu' o probe qu' os pasoul...
Ind' o estou vendo; ali estaba
Falando c' outro señor,
C' unha levita noviña
Y unhas botas de charol
D'as que custan catro pesos
N'un zapateiro d'os bós....
«Deje usté aquí una tarjeta
Y váyase usté con Dios
Que la justicia es justicia.....»
E mais é; tiña razon;
Pero eu apricando ó conto
Com' os parbos n' o meu pró
Salin moy foncho decindo
¡Vaya ech' un juapo señor,
Non vin home mais xustiño
Parés un santo de Dios!.....

IV

Pasad' un mes, Don Nolasco
Xa á juapeza me faltou;
Qu' en ves de lére por riba

O nome d' opositor
Enganouse po-l-o visto,
No seguinte enomezou
Nombrouno, é á min deixoume
Por Madri vendo visions.
Y ó mais raro é qu' eu Notario
N' este puebro dond' estou
C'o primer sobresalente
N'a primeira oposicion,
Sobresalente n' est' outra
Cinco anos bô servidor
Non levando á nova praza
Sigo en cuarta situacion
porqu' a ley ten ó defeuto
De non dar ascenso ó honor,
Ó Notario Don Nolasco
Que n'o meu lugar nombrou
Apesar d' entrar de novo
Mediant' esa oposicion
Subeum' en categoria
Y eu quedey n' esta que estou
Apesar d' el ser segundo
Y eu primer lugar d'honor:
Indinado po-l-o feito
Y os gastos que me causou
Pódeme creer, xureillas
Dicindo pr' o meu xubou:

«Xuro á min que si algun dia
Baixo de min te pon Dios
Pagara-l-as que fixeches
Ou deixo de ser quen son.»

V

E quen m'o dixera amigo.....
O tal dia xa chegou
Pra qu' axustemo-l-as contas
Qu' hay pendentos entr' os dous.
Hay tres dias fun á Igrexa
A cumprir c'o á confesion
E preguntoumell' ó crego
Si tiña á algun mal amor.
Eu dixenlle qu' á vostede
Y él de pronto contestou:
«Pues hermano, por el cielo
Perdone uste á ese señor
Y sinó tenga entendido
Que no le perdona Dios.»
—¿Y el ten cargo de conciencia
Si non logra ó meu perdon?...
—«Tiene»—contestoume ó crego;
—Pois boeno; quede con Dios,
Respondin, é levanteime

Sin cerrá-l-a confesion.
¡Xuro á min qu' antes que chegue
Á facerll' este favor
Há de sudar D. Nolasco
Ou ten que pedir perdon!

VI

Por eso, Don Nolasquiño,
Por que teño relixion,
Por salvá-l-a sua yalma
E por facerll' un favor,
Escriboll' esta cartiña
Escriboll' estes ringlons
Pra decirlle que se poña
A ben connigo é con Dios:
Sobre todo á ben connigo
Que son un pouco pior
Que vay pr'o inferno abofellas,
Si non logr' ó meu perdon.

1880.

M. M. G.

Ó ILUSTRE HOSPEDE D'O «PAIS DAS RIAS»
Ó SEÑOR DON ANDRÉS MELLADO,
DIREUTOR D'O «IMPARCIAL.»

OS ESCRAVOS.

Ilustre viaxeiro: as vosas loas
Lein por varias veces n'o *Imparcial*,
A esta terra esquencida d'os que escriben
Coma vos en Madri, y hey consinar
Que vin pouquiñas cousas mais subrimos
N'a estética materia, é que non hay
Tesouros para pagar eses favores...
¡Cantas xentes pro ano acá virán!...
Por menos á alguns homes fanse estatuas
Ou nómbraos unha calle n'a cibdá.
Decides, meu señor, cal será á causa
Por qu' a nosa campia escrava trán.....
Eu vouvo-l-o decir, anque me prendan,
Pra que vó-l-o contedes por alá.

A morte de Galicia son duas cousas;
A primeira, á carcoma d'os forals,
Que sangra eses xardins que vos cautivan
Dond' hastra ó virxe aroma, inda é feudal.
A segunda, esa cousa qu' os d'a Corte
Chamades caciquismo de lugar,
Que n'a aldea gallega fay mil danos
Pois todo é un puxilato personal
Ond'a pasion xa cega non repara
En perder á calquera, hastra á un hirman.
Razon sobrava á aquel rapás d'a escola
Que decia qu' o inferno era un lugar...
O home de despexo qu'a unha aldea
Pra busca-l-o sustento vivir váy;
Con tal que poña tino é finque n' ela,
Por catr' ou cinco aniños nada mais,
Xá n' hay lebre corrida que m'o atrape,
Nin preito que n' aprenda á dar pr' atrás
Nin trampa que lle quede por saber,
Nin gramáteca parda qu' estudar.
Un puebro qu' é pequeno évo-l-o inferno
Ond' un é para ó outro un satanás,
Un ladron qu' ó que tén tén roubado,
Ou déronllo cad' un todo-l-os mais;
Un mal pay que non dou enseño os fillos,
Ou doullo é sairon parbos po-l-a nay.
E si esto n' armunia pasa entr' eles

¿Á un estrano que creto ll' han de dar?
Xá pode calquer home de carreira
Por mais qu' alcance estima n'a cibdá,
Irse á gana-l-a vida á un puebro d' eses;
Mais lle valer' o probe irse enterrar.
Non falta n' ese puebro un taberneiro
Que funcione por amo d'os demais,
Ciruxán, ou manate con guedellas
D'as raspas d'o xá podre árbol feudal
Que queira escravizalo, é ¡ay si resiste
O despóteco xugo!... E' morto xá.
¿E por qué? Por que ó amo (din os servos)
Merca escravos c'o vale eleitoral
Que pra eso vos din qu' herdou... papeles
E ten catro devesas é un piñar,
Y unha pedra con fentos é couselos
A dereita d'a entrada, d'o portal,
C'un pexego, un raposo, un gato bravo,
E' unha espada metida nun arcás.
O tal virey montés todo ó manexa
Y é quen ó desfay todo, qu' n'o fay
Saca alcalde á un chanton de laranxeiro
E fay d'un alcornoque un xués de pas.
Veredes home d' eses, meu amigo,
Con vintacatro fillas por casar
Que chaman á un retrato jarrotipo
E fártambos de fraire é catredal,

Y anden c'un sombreirillo po-l-as veigas
Que por raro n'ó truxo ó mesmo Adán.
É coidado s'un día as saludades
Todo vo-l-o han tomar sempre por mal,
Din que non parecedes de principios,
Sinon un sin-vergonza d'a cibdá
E si nas saludades, un soberbio,
Que vay tira-l-os piollos ó lugar.
Esperand' un marqués pasan á vida
E como nin d'un ollo ó demo os tray
Rematan por casarse en sendo vellas
Con calquer cravo ardendo, ou reventar.
¿É si ten algun fillo con carreira
O pseudo-ditador señorial?
Diò-n-o libre, n'hay sábio en todo ó mundo
Com' este rey chiquito d'un lugar;
A envexa contra vos xa non ten coto
A guerra un día é outro é mais tenàs,
Por que non é posibre qu' un ll' igoale
Non señor, só pra él s' os libros fan,
Unide á todo esto que os veciños
Vesten cara por diante é por detrás,
Que de vos falan mal de cote á aqueles
Y á vos contambos d' eles tamen mal,
E diredes connigo... «Ahora comprendo
Por que ch' hay tantas cruces n' este chan,
Ou son pra renegar á tantos demos

Ou pra impedir que veñan outros mais
Mentra-l-o probe ilota se redeme...
Qu' há ser cando dén uvas os perals.

Agosto 15 de 1882.

Ó MEU AMIGO Ó ECXMO. SEÑOR
DON ANTONIO M.^a D'O COUTO ZAGALLO,
GOBERNADOR D'A PRAZA DE VALENZA.

—
A UNION IBÉRICA.

ODA.

Fragante Lusitania, nunca esquives
D' España ó arrolo brando é *morasiña*.
Ti que n'ó colo d' esa noiva vives,
Acólleo con cariño.
Son as lembranzas d' un amor primeiro,
E ó canto ó pé d'o niño,
D'o xilgaro n'ó herdabre laranxeiro,
Que sin sabe-l-os donos n'el se pranta
E por igoal á todos eles canta.

E d'o hirman desterrado á vos dorida.
A amarga queixa do consort' ausente,
Mentra-l-outro camiña á espor á vida
Na barca que traspuxo ó sol poente.

Pr' España é Portugal rexe unha estrela;
N'a fronteira á campán dous puebros xunta
Canta n'a ourela á rola, á oposta ourela,
Y ó Santo que viveu n'á punta aquela
Os milagres parteu c'os d' esta punta.
Pare un fillo sua nay n'o comun linde,
E non sabe á cal pátria ten por súa,
Nin á cal, c'o ese fillo amante brinde,
Si á ley non ven decirlle «ahí te-la túa.»
O mesmo fruto d'a neutral campía
Pr' España é Portugal uns fillos cria.

¿Por qu' han quere-l-as leises
Rompé-l-o que pautou á Natureza
Chamándonos por modos mentireiros,
A entrambos nacionaes ou estranxeiros?
Non ten cad' un ó seu, temos do'us Reises;
Ahí está á desigoaleza.
Mais ¿qu' importa qu' aparte gobernemos,
Para que todos uns nós desinemos?

Non encrube ó meu canto vos treidora,
Nin de lurca ambizón livian consello;
Puxera n'o meu lábeo á morte ó sello,
Antes de vir tal hora:
Pero os pruebos que teñen comun gloria,
Chan comun, relixion, costume é hestoria,
Qu'a un destino comun están chamados,

¿Por qué non se han tornar unificados?
Europa, vella tola,
España é á tua filla casadeira,
Con noivos d' outra raza, é d' outra escola,
E c' outro qu' é parente, á mesma veira.
España é ó tronco, Portugal á pola,
Comun é ó orixen d' eles,
Comuns os bens, os timbres y os papeles,
Comun ó páy qu' o disolvé-l-o lazo
Un curruncho lles dou n'un mesmo Pazo.
Non falta mais qu' a union, s' esta viñera
S' Iberia su fundira n'un abrazo
Dend' o seu trono, Dios, nos bendixera.
Alemánia, Austria-Hungria,
A sempr' unida é liberal Suiza
Exemplo á todos dán de esa armonia
Qu' a miña yalma para os dous cobiza.
Por si tamen se rexen
Alguns c'o á mais compreta autonomia,
E cando chega ó dia,
Baixo ó lema qu' os une se protexen.
Si nós por enganosos intereses
Temos apego ó nome respectivo,
Non seamos españois nin portugueses,
Busquemos entre os dous un mais cativo,
Pero un nome que diga os venideiros
Qu' os hirmans non se chaman estranxeiros.

España e Portugal; patria adourada,
Que por igoal enxendra os meus sospiros,
Un ideal comun traerá á alborada
D'a noite en qu' apareza ó mapa en xiros.
N' há de ser ó Africán, ni outro estranxeiro
Quen vos há de marcar un derroteiro
¡¡Unfos pr'o porvenir!!... A vos d'o vate
X'a n' ha de atravesar ó raudo Miño
Cand' Europa s' axite n'o combate.
Enton n' há de cantar ó pé d'o niño
Entre ó corvo y ó agudo lagarteiro
O xilgaro d'o herdabre laranxeiro.
Hoxe sin ver perigros n' el se pranta
E á todos por igoal amores canta.

.....

1882.

O MEU ANTIGO AMIGO
Ó SR. D FELIPE RUZA.

A LUA DE CANGAS.

Nunca vin nin verey noites
Mais lindas é feitizeiras
Qu' as que n'as prayas Cangueiras
C'o á preia lúa se ven.
Que lus, nunca Dios me déra
Que lus é que resprandores
Galicia non ten cantores
Que podan cantalos ben.

Cantas noites de mirálos
Compremin n'a fantasia
Raudals de soave poesía
Cando me fun á deitar.
Cantas noites se pudera
Roubar un manoxo d' eles

Bicara os rayos aqueles
No corruncho d'o meu lar.

Decide vo-l-os que vedes
Todo ó lonxe n'a ribeira
D' esa lua pracenteira
Á crara lus refrexar.
¿Ond' habrá cousa capás
De se comparar n'a vida
C'o á lus d'a lúa dormida
De Cangas ó pé d'o mar?

Cando ó areeiro estreita
Contr'o seu seio nevado
Aquel oleaxe prateado
Que n'el á deitarse ven,
Parés á praya un amante
Que n'un rauto de loucura
Furtivo estreita á cintura
D'o seu adourado ben.

Ved' ali á lúa n'as copas
D'os piñales de Rodeira;
Unha brillante cimeira
Parés que fan relocir
Cimeira que vay subindo
Con pasiño repousado
Deixando ó casco bulrado
Por que n'a pode seguir.

Eu non sey com' os que á ven
N'o espazo azul recreiada
Non sinten n'a yalma nada
Nin recordos que chorar
S'as cunchas d'ouro d'a praya
Souberan facer poesía
Qu' amor que malencolia
Dixeran n'ó seu cantar.

¿E as ondas que van é veñen
Rebuldando c'-o as aréas?
¿E aquelas brillantes teas
De rizado resprandor?
Dixeran qu' o mar honrado
Por servir de leito á lua
Devolve en prata á lus súa
C'un vaiven gasallador.

Lúa de Cangas saúde
Saúd' á ti virxe errante
Compañeira d'ó viaxante
Que camiña á estrano chan;
D'ó que non ten pr' abrigarse
Nin tellas nin farrapiños
É vé chorá-l-os filliños
Porque non comeron pan.

Ti que óye-l-a cantiga
Que sobre' o bote pulpeiro

Canta ó probe mariñeiro
Sin mais testigos qu'o ceu.
Mentras soña com' enchelo
Hastra fincalo de proa
Pra dar os seu fillos broa
Cand' él mesmo n'a comeu.

Ti d'a noite soberana
Consolo d'o namorado
Testigo d'o infortunado
Que chora ó pasado beñ.
Ti que prestas compañía
Po-l-os deudos olvidados
Os probiños enterrados
Que n'os recorda ninguen.

Salve lúa, si á ti chega
Ó meu sospiro postreiro
Gard'o rayo derradeiro
Po-l-as noites para min.
E cando bique-l-a lousa
Que cruba á este desterrado
Chora s'estou olvidado
Com' eses qu' en vida vin.....

Agosto 27 de 1882.

OS QUE QUEDAN Y OS QUE VAN.

Ola Anton por aqui ¿cando vineches?
¿É que tal por Madri?
¡Que presto amigo Xan me conocheches!
Foime moy ben ¿é á ti?
¿Como qués que me vaya n'esta terra?.....
Sempr' ó lombo ó ligon
Labrando hoxe n'ó val, mañan na serra;
Alleos bens, Anton:
Ainda ó dia non soña n' alborada,
Ni' á lus d' ourente sal
C' un-ha ecdia de broa envarolada
Camiño pr'ó xornal.
Alí hora tras hora tod'ó dia
Un mes, tra-l-outro mes
Traballa que traballa con profia,

Anton ¿pra que? x' ó ves.....
Muller é catro fillos pequechiños
Hastra' hoxe socorrin
Mais s' enfermo ou n' atopo xornaliños
¿Qu' é d' eles? ¿Qu' é de min?.....
Outros á Habana ou Buenosaires ides
A Cadis ou Madri
Ricos volvedes todos cantos vides,
Y eu morro á fame aquí.....

.....
Cala Xán... esas vagoas reprime
Que tan inxustas son
¿Quén n'as costas d'a vida se comprime
Mirand' o alleo don?...
Alguns verás, é certo, á quen á sorte
Incerta protexeu.
Mais, ¿cantos pra-ese algun topan á morte
Baixo extranxeiro ceu?
Eses xogan c'ó á esperanza á vida
Com' o que vay viaxar
Por soutos sin camiño nin salida
A sorte está en certar.
Vos vede-l-os que veñen, non os outros
Que probes alá están,
Mortos uns, os demais como vosoutros
Peor, sin ter xornal.
¡D' España! Non falemos: ó gallego

N'á España é unha canasta
Ni' atopa confianza nin achego,
Xa din..... «gallego é basta.»
Mira pois, com' os ricos de quen falas,
A sorte teñen xusta
Esas contras, traballos, noramalas...
Dan Xan, ó que lles custa.
¡Traballa amigo Xan n'á terr' allea,
Con pacencia é cariño,
Non maxines salir nunca d'á aldea
O propio é ó mellor niño!
Bica á paz que dá Dios ó que traballa
N'o campo coma vos
Dormides sin coidado sobre palla
Mellor qu' en seda nos.
A vos non vos branquean os cabelos
Mirade' os nosos, Xan,
Os pesares por eles hay que velos
Qu'á un mozo vello fan.
Traballa amigo Xan a terra allea
Con pacencia é cariño
A aldea d'o señor é á tua aldea
Mentras che dá paciño.
Y á terra nunca é avara e'ó pacente
qu' amasa con profia
e'ó á augua do sudor d'á sua frente
O pan de cada día.

UN CONTO DE RATOS.

N'un buraco d'un piso terceiro
Falaban tres ratos
Y ó mais novo dicia:—Señores
Alcóntrome parbo
D'ó porgreso d'a casta d'os homes
Mirando os adiantos:
¿Non sabedes qu' agora protexen
A todo-l-os ratos?
Hay formadas empresas é centros
Ben organizados
Pra qu'a todo ó animal se respete
Dé estima é bó trato,
Academeas é premios é libros
De cote formando
Que protexan á vida de todos

Por todo-l-os lados.
Y á fortuna é qu'ó dono d'ó piso
Qu' os tres habitamos
E tamen d'os que de proteutores
Militan n'ó bando.
Non temamos por tanto desd' hoxe
Sahir d'ó buraco
Qu'as rateiras, os cepos y os mistos
Pra sempr' acabaron.
Esto oiron os ratos mais vellos
E destupezautos
Cun-la pata rascaron á orella
Miraron, calaron.
¿No creedes, repuxo ó mais novo,
Pensades que é falso?
Malos gatos me coman si minto
Nin falo d' engano.
—Eu non digo qu' enganes nin mintas
Dixo ó mais fiado
Pero eu digo qu'os homes non teñen
Miolo n'ó cacho
Porque falan, emprenden, proyeutan
Moy ben proyeutado
Pero cando ó que falan practican
Todo ó leva ó diaño.
—Eso non, dixo ó rato pequeno
E probas ó canto

Eu saldrey é dend' hoxe veredes
Si é certo ou é falso.
Moitos dias estivo sahindo
Moy tranquilo ó rato
Sin que n' eles tivera nin vise
Cousa de coidado.
Os dous vellos qu' andaban os probes
Sempr' esfamentados
Animárouse c'ó outro, é sahiron
Volveron ben fartos,
Xa dispois l'os tres ratos unidos
Sin medo roubaron
E sahian é entraban sin presa
N'ó bó d'ó buraco.
Era á certa n' hay duda qu' habia
O proteutorado.
Unha noite os dous ratos mais vellos
Sentiron uns pasos;
Esperaron un pouco é sahiron
Toparon c'un prato.
«Sonche chulas, repuxo ó primeiro,
¿Porbamos?»—Porbamos.
Malos demos... dixó un, teño sede
N'ó peito teñ' algo....
Tiñan polyos... maldito sea ó demo...
Y ó protentorado.....
¡Ay compadre! dixó ó mais velliño

Eu morro, eu estralo...
Y eu morrin, dixo ó outro caendo
    c'-o rabo estirado...
Despertou c'-o estas cousas ó novo
    Y os ollos fregando
Informado do que sucedera
    Di moy contristado:
¡Ay de min que che tiven á culpa
    Qu' houbera este ergano!
Eu debín d' anotarnos á todos
    N'ó proteutorado
Pra que viran á falta si á habia
    Y andar todo en craro,
Qu'ó demais eu sey qu' boxe protexen
    A todo-l-os ratos.

.....
D' ali un pouco salindo pra fora
    Tamen d'ó buraco
O probiño d'ó rato terceiro
    Atrápamo un gato
E pensando n'ó conto qu' os vellos
    Oyeu n'ó buraco,
«mala morte me mate, decía,
    Por burro é por parbo,
Que razon aquel rato che tiña
    D'os homes falando
O decir que non teñen nin pinga

De miolo n'ó cacho
Porque cando ó que falan prautican
Todo say furado.....
¡Si é verdade á custión proteutora
Qu' acaben e-os gatos!!....

REALISMO.

Verraron Pedro é Grabiél
N'a taberna certo dia
E n'ó calor d'a profia,
Chamou cornudo este á aquel.

Contaba Pedro pr'as proebas
C-os mozos de Penas-altas
E propon xuicio de faltas,
Que din qu'a ley non ten crebas.

Y ó vir d'a Secretaria
De firma-l-as papeletas
Xá aumentâra en tres pesetas
A coita qu' ali o traia.

Cheg' o outro dia ó porteiro

Xunt' él con todos citados
Levou dous pesos rodados
E acaboulle c-o carneiro;

Y os testigos que perdian
O xornal por declarar
Viñéronno á atormentar
E xá por diante ó pedian,

Queimado ó ver tales cobras
Dí Pedro berrando as altas:
«Non quero xuicio de faltas
Porqué m' abafan as sobras...»

BÓ CONSELLO.

N'o mundo van noite é dia
Sin repousar un momento
Dios tra-l-o bó casamento
Y ó demo en contra, á profia.

Cada cal, segun se vê,
Ten xá partido formado,
Vay con Dios ó ben casado
Vay c'o demo ó que no é.

Si con Dios un s' encamiña
Ou c'os de Dios s' aconsella
Ven ó demo é escarabella
Hastr' atoparlle á trampiña.

D' aquí ó constante loitar

Que fay de moitos casados
Viventes mal aforcados
Qu' estan n' o mundo á penar.

Oide pois un consello
Os que casarvos queirades
Saldredes ben si ó tomades
Qu' eu sombos páxaro vello.

Pra qu' o demo de casado
Non veña á un home tentar
Debera... non se casar
É queda ó demo bulrado.

Mais pra que nunca se chame
A Dios mal casamenteiro...
Fará... por quedar solteiro
Qu' o boy solto ben se lame.

E por punto é conclusion
Para tranquilo atoparse
O mellor é non casarse
Bastou de conversacion.

EPISTOLA.

«VIDE PARA Ó SAN MANOEL.»

Ó MEU AMIGO Ó PÁRROCO
DON MANOEL FANDIÑO É MARTINEZ.

N'esta casa Don Manoel
Si non estou trascordado
Sempr' estades convidado
Pras foliadas que se fan.
E non vos é perdónado
Qu' á do meu santo faltedes
Non tendo como non tedes
Nin San Manoel os de Aldan,

Vide pois señor Abade
É vide con bo apetito,
¡Caranio! que teño dito...
Vide para ó San Manoel.
Qu' eu nunca choro á garnacha
Nin por galiñas m' emporco.
Tamen s' hay porco... habrá porco,
Si no hay... pasará sin él.

A SRTA. DOÑA HERMITAS NOVOA E PUGA.

SONETO.

Hermitiñas: non queiras home honrado,
E fay d'os mais tamen por desviarte;
O pequeno filliña, ha de bourarte,
O alto, anda de cote encabuxado,
O de'core morena é solapado
O roxo ó seu amor e' outras comparte
O coxo, torto ou mudo, has de lembrarte
Que por bó x'o señor o ten marcado.
Arroutas ten ó home habilidoso
O parbo ten á sona de burrico.
Fuxe d'o qu' é infelis, salche tramposo
Non te fies d'o pobre. Puf... ¿y ó rico?...
Non fies de ningun, qu'ó mais xeitoso
D'os homes erach' eu, é mais dey mico,

N'A ETERNIDA.

Vay á alta noite. N'o veleiro bote
Durmind' alegre á xente tod' esta.
Orsa patron, apreta escota, corre
Qu' a lus d'a aldea brila ó lonxe xá.

De pronto ruxe ó vento,
Y ó barco s' estremece,
Un lóstrego que cega
Vais' enterrar n'o mar.
Reventa ó rouco trono,
O mar d' ira enlouquece,
E cand'o barco chega
As taboas fay zoar.

¡A noite é negro inferno!
A tempestá é mais ela

Van á parti-l-as vidas;
Por eso xuntas san...
De súpeto abre o barco
Nada en xirons á vela
Y ó fondo sumerxidas
Seis vidas á unha van.

.....

.....

Un monxe que rezaba ó pé d'a praya
Vend' os restos d'o barco relumbrar.....
¡¡Aquí á cruz, nada mais, vagoas é loitos
A ventura está ali..... n'a eternidá.....!!

DELORA

—1925—

Cand' era rapaciño é m' amostraban
Un probe e'un foliño
C-o as vagoas' n'os olliños ó mirálo
Pensaba «coitadiño.»
Cand' á porta vin logo que pedían
Un pouco de caldiño,
Afixenm'a decirlle coma todos
«Dio-l-o ampare hirmanciño.»
Cando cheguey á mozo, vin os probes
Xá sin ningún cariño,
E por ben parecer diante d'as xentes
Lles dey algun cartiño.
Hoxe qu'ó mundo ri d'os meus delores,
Y algun hay ben fondiño,
Vexo un probe de lexos é pereuro
Marchar pr' outro camiño.

.....
¡Coide ó mundo por esto, si é que quere
Facer mútuo ó cariño,
De deixar ser ó home en sentimentos
De cote rapaciño!

RAREZAS

—(1885)—

Odio ó viño d'o Riveiro
Porque tod' o tran gardado
N'un coiró moy revirado
De castron, cabra ou carneiro.
Esto dixo á un taberneiro
Pepa de Bras certo dia,
Y el con sacarroneiria
Dixo—Veráse abadexo...
Que cousas ela veria
Que non tiveran pelexo...

— — —
A cuñada de Xuncal
E pro home unha birbona
Qu' anda sempr' á cucamoua
C-un mozo n'o canabal.

¿Pra que falas d' ela mal?
Dinll' o cuñado n'a cara,
¿E si ó hirman teu ch'o notara?
Y el reprica con aquela,
Eu falo mal d'a honra d' ela
D'a honra d' el ;Dios me librara!

Véndose n'a confesion
Tomás moy acurruádo
Porque send' home casado
Pr' a muller fora un birbon,
Dixo: — N'a última ocasion
Só por unhas chapicadas
Privánonme d'as casadas
E como á parienta ó é,
Por eso funm' á boa fé
Tra-l-as solteiras honradas

Porque é Xues Xan de Cotelo
Todos s' escachan de velo:
Hay Xues que pra respetalo
Ten, ou que nacer pra selo,
Ou pra que naza enterralo.

Goriño ó de Recemel
Tiv' un preito cor Sabela.
¿E como saliron d'el?
Saleu el por riba d' ela.

O remendou Xan d' Hermida
Dixo noutronte á un letrado
«Señor, non topo calzado,
Está á facultá perdida.»

Porque lle chamaron fea
Rosa c'uns mozos verrou
E decia incomodada
«Eu sou como Dios me dou.»
Mais ó tempo que pasaba
Contestou Pedro moy teso
«Dios tau fea non te daba
Por qu' él non se para n' eso.»

Anton, por broma, os amigos
Un peso pide ó fiado
Mais n'a vida ll'o devolve
Porque nunca ó tén cambado.
Non vos fiédes d' Anton
Nin partades c'o él mais peras
Pois toma ó peso por chiste
Pra quedarse c'o él de veras.

Ó ACORDO Y Ó TRAS-ACORDO.

Estebo: Ou é preciso un escramento
Contigo xá facer
Ou precuras dend' hoxe levar tento
C'o xénio y á muller.
Ti ben sabes, porqu' eres home listo
Qu' a Igrexa á esposa é de Jesucristo
E qu' este matrimonio ben levado
Manda Dios imitar ó bó casado.
Eu, pois, qu' á Jesucristo represento,
Conxúroch' á qu' evite-l-o escramento.

Ó ACORDO.

Perdone señor cura
¡Ay como sinto á yalma arrepenida!...
¿Y eu verrey c'o á muller?... ¡Ay que loucura!
Xá no volvo á facer n'a miña vida.

Ó TRAS-ACORDO.

O abade moito fala

Si él é Cristo, é c'ó á Igrexa ben se leva,

E porqu' esa muller nunca da creba

E ademais cand' el verra á Igrexa cala.

Bastou de paroliña

Si á Cristo ó señor cura representa

Que governe él alá á sua parenta

Qu' eu sabrey gobernar tamen á miña.

A ANDRÉS MURVAIS.

*Descubre uno el corazon que buscaba
la víspera del día en que dejará de
latir.....*

Chateaubriand.

¡Hastra aquí; á este desterro,
Rico soyo en fraqueza é humano erro
A nova veu parar d'a morte súa...!
¡Prob' Andrés!... ¿Quen murchou á vida tua?
Eu e'ó á noticia ausorto
Soyo souben sufrir dor tan siñestro,
Quitá-l-a gorra por respeto ó morto,
E rezar po-l-o amigo un padre nuestro.
Qu' esto é canto nos queda
O camiñar po-l-a inmortal vereda
Dispois de tantas tristes catíveces,
D'o enemigo ó perdon, d'o amigo as preces.

.....
Qu' é á vida un meteoro lixeiro,

Copo informe d' espuma;
Grobo d' augua á xabron que gasalleiro
Sobe ingrívido ó espazo como pruma,
Hastra qu'o sutil vento
En pinga d' augua ó baixa n'un momento.
«Todo» á síntesis é d'a «Nada» pura,
E d'o cosmo inmortal, d'o ñoto invento
O verze é á nave ó porto á sepultura.

.....

Apóstoles de Suevia; un compañeiro
Perdemos de valia;
Tezámosl' unha croa de loureiro,
Qu' hoxe veste de loito á poesía
Y as musas levan lazos c'o seu nome
Prendidos po-l-as fillas d' Eurimome.
El era aquel amigo verdádeiro
Qu' entr' elas y á amistá se repartia;
El quen' dispuxo un día
A un mártir d' afeucions esta receta
«Ninguen sinte ó que di, todo é falsia,
¿Queres amigo fiel?—Buscao poeta.»
El puxo en fin, en versos á elocuencia
E como dixo un sábio xustamente,
O mais grande talento, á mayor cencia,
Consiste en ser así grandilocuente.

¡Durme en pas!!... Diante todos esperando
N'as amplitús d'o ceu

Pouco á pouco nos hemos d' ir xuntando
D'os sigros á espera-l-o xubileo.
Fuxiches deud'o polvo d'os mortales,
Si aínda ó polvo é d' eles,
A rexion verdadeira d'os igoales....
Pelegrin cansadiño,
Namentras n'os xuntamos n'o camiño,
Aceta d'un amigo, entre os máis fieles,
A sempreviva escura
Cab' as croas que tés n'a sepultura.....
.....
.....

Cangas 26 Octubre de 1882.

RIMAS.

Vida, enojo y amor, gloria é riqueza...
¿Qué son? A inmensidad pura é increada.
¿Qué sinon, cando ó sol y ó mundo todo
Pendurado por Dios xira n'a nada?

A noite que saliu d'a pátria miña
N'a ventan che deixey posta unha fror
E dispois de dar bicos as paredes
Marchey vertendo vagoas de delor.

O tempo marchitou ó teu cariño
A fror tamen morreu
Mais gardarán as pedras mentras vivan
Os bicos d'o amor meu.

D'o castaño d'as citas n'o cortizo
Unha crus c'o à naballa ch' imprimin
Recordabam' à lña ó teu feitizo,
A fonte à ves primeira que te vin.

Non volve mais ó tempo ali perdido,
A fé morreu en ti;
Todo muller xá s' enterrou n'o olvido
A crus inda está ali.

Sentadiño enda min c'o pau xogabas
Falándome d' amor,
Non me pidas que xure, me decias,
Por que non creo en Dios.

Un ñudo d'a madeira lastimouche
Y ó pau enton ó ver
Dixeches..... ¡Soyo Dios fay estes ñudos.....
Dend' hoxe creo n'el!

Xá à tarde entre vapores decrinara,
Y os ecos d'a campan ó avemaria
Morreran sobr' o mar;
Xá as estrelas n'o ceu Dios engarzara
E d'a noite à tenás malenconia
Me viña à atormentar.

Cand' escoitey d'un querubin ó canto
Mais qu' ó d'o ruxinol soave é tenriño,

En fin, canto d'ó ceu;
Canto qu' á yalma embarga tanto, tanto.....
Qu' ainda teño ó seu eco dormidiño
Sobr' ó corazón meu.

¡Era rubia, xentil é castellana!....
N'ó mundo á sedutora vos aquela,
Non oirey mais eu;
Mais si canta no ceu á vos humana
Xuro cand' ela cante, conocela,
Diante de Dios n'ó céu.

O caer d'a tarde—xunt' un cruceiro
Gallarda nena—chorando vin;
Aqui, decia,—nos separamos
E nos, xuramos—amor sin fin.

Sol que camiñas—á aqueles mundos
¡Ay! si ó toparas—pensando en min,
Di que me viches—por el rezando
Que cen suspiros—para él che din.

Mais si con outra—meu Dio-l-o viras...
Non-ó maldigas—dille ¡ay de min!
Que n'ó cruceiro—d'a despedida
Desamparada—d' amor morrin.

CANTARES D'A ALDEA.

Teño piollos n'a cabeza
Pulgas por dentro d'o corpo
Como teño tanto gando
Hanche de caé-l-os ollos.

O crego cando vay fora
Deixalle dito' á criada
Moza si non veño logo
Non te me durmas n'a cama.

Non te cases con ferreiro
Que te queiman as muxicas
Casate c'un cortador
Comerás caldo de tripas.

Cand'ó erego ou á criada
Teñen n'a casa un meniño
Sole ó erego darlle as papas
Y á criada lere n'o libro.

Si te volvo á ver Rosiña
Dinoite xunt' ó cruceiro
Ou has de velar conmigo
Ou durmir c'o compañeiro.

Eu heime casar c'un vello
Por ño me quedar solteira
Anque pr'o subir á casa
Faga falta unha escaleira.

Cartas idas, cartas vidas
Asi contento n'estou
Estario si falara
C'o á moza que m'as mandou.

Pra qu' un ferreiro c'o as pulgas
Consiga d' adormecer
Colla ó cobertor ó lombo
E bótese c'o el á arder.

Eu caseime c'un velliño
Por dicir que tiñ' un home
Ay desdichada de min
Siquera m' a cama sobe.

Si ó crego vay n'ó muiño
É ley' un fol é tray outro
¿Qué ten que ver e'ó à criada
Nin si éla pareu hay pouco?

Para que ch'è meu casey
Eu solteira ben estaba
Andaban todos tras min
Y agora ninguem me fala.

Esta noite' è mai-l-a outra
É mai-l-a que xá pasou
Miña pereiriña noba
Quen ch'as periñas roubou.

Heime de casar c'un vello
Si é que m' aceta ó partido,
Pero ou ten que morrer logo
Ou sinon enterroo vivo.

Hey cantar por che dar gusto
Vida do meu corazon
Hey cantar por che dar gusto
Que por outra cousa non.

Teñ' un piñeiro moy alto
Que moy lindas piñas ten
D' abaixo non se lle chega
Y arriba non vay ninguem.

Funch' esta noite ó moiño
Nunca ch' eu ali chegára
Doum' un abrazo unha moza
Y eu fuxin por mor d'a fada.

Cego toma unha limosna
Mais ¿pra qué colle-l-a man?
¡Perdone miña señora
Coidey que tod' era pan!

O crego é mai-l-a criada
Ordenaron de cocer
Tiñan ó formento feito
Y á fariña por moer.

Teño catarro nos ollos
Mal d' amores nas orellas
Cando te vexo miniña.
Brincam'a sangre nas veas.

Irey contigo ó moiño
Farey ó que ti me mandes
Pero contigo non quedo
Pepa Rosa, non te canses.

Xastre queroch' un recado
É non é sobr' a costura
Que ch'e quero preguntar
Si ó mal d' amores ten cura.

Tod' a moza qu' é xanota
Vest' ó seio moito rizo
É tray saya sobre saya
Pra face-l-o cù postizo.

Teño barco, teño redes
Teño sardiñas no mar
Teño unha moza bonita
Xa non quero traballar.

Á muller pegoull' ó home
C' unhas cestas d' un sarillo
Xa que pode, está ben feito
Que castigue ó seu marido.

A perdis por antr' os toxos
De toda-l-as herbas come
Ó cariño d' unha moza
Mantén tres dias á un home.

Ó mal d' amor non ten cura
É todos me din qu' á ten.....
¿Tomar outra moza nova?
N'a quero, pero hey n'a ter.

Miña nay ten unto vello
D'o porco qu' ha de matar
Mandou que lle déra berzas
Y aínda están por sementar.

Dicenme qu' estou gordiña
Que non me fay xá ó refaixo,
Almas que vos condenades
Que trayó' outros dous por baixo.

Vaya, alabado sea Dios
Que xa ven á barateza
Vanch' os homes á real
Catro por unha peseta.

Dixom' un frade d' Hermelo
Un dia desd' a ventana
Rapaza, sé miña amiga
Que non has de perder nada.

Para deprender á xastre
Moito che m' hey d' apricar
Pra tomar logo as medidas,
Canto abrazo ch' hey de dar.

Eu caseime é cantiveime
Levey á vida apenada
De solteira, roupa vella
De casada, remendada.

O difunto vay n'a Igrexa
A muller queda apenada
Vamos bebendo é comendo
Con chorar no se fay nada.

Caseime c' unha señora
Coidando que tiña don
Tiña piollos d'a libra
E pulgas d'a cuarteiron.

Cando meu pay se casou
C'-o á muller qu' aind' hoxe ten,
Era n'o tempo d'as uvas
Inda lle m' acorda ben.

Teñ' unha moza arrombada
Ay meu pay, que lle farey,
Mira filliño, arromb' outra
Que e-o esa eu che correrey.

N'a miña vida tal viu
Un home tan apenado,
Si te deixou esa moza
Parbo, busca vintacatro.

Teñ' unha moza arrombada
Tamen teñ' outra parida
E quedam' outra n'a cama
Que xente aproveitadiña.

A moza que say bonita
Bastantes traballos ten
N' hay cousa coma ser fea
Non dar traballo á ninguen.

Moza bonita n'ó mando
Non che debera nacer
Fay com' á pera madura
Todo Dio-l-a quer comer.

O piollo é mai-l-a pulga
Vanche n'ó mont' a cazar
Y un carrapato pequeno
Leva apurado ó xantar.

O ferreiro ten á frebe.
A muller ó sarampon
O fillo ten as vixigas
Mira que comparacion.

Olvidar moza solteira
Por tomar muller casada
Tanto é dar palla por gran
Como é trocar gran por palla.

O corazon d' unha pulga
Si ch'ó soubera guisar
Daba almorzo para catro,
Merenda, ceia é xantar.

Héime casar n' este ano
Porque teño moito empeño
Anque sepa de vender
Catro galiñas que teño.

Amainád' ondas d'ó mar
Que quero coller un peixe
Qu' é xusto qu' él deixe ó mundo
Antes qu' o mundo á él ó deixe.

Ay viudiña, dame creto
Que ninguén ch'ó há de saber
Que n'a viña vendimada
Ninguén pode ir á escoller.

Deprendénom' á cantar
As miniñas de Rianxo
Deprendénom' á cantar
Indo po-l-o mar abaixo.

N'a miña vida tal vin
N'a feira de Monterroso
Coarenta é nove estudantes
A cabalo d'un raposo.

Indo po-l-o mar abaixo
Picoum' un peixe n'un pé
Si m'ó picou qu'ó picase,
Si m'ó picou, fixo ben.

Teñ' un castaño moy alto
N'ó tronco ten mil enredos
Tampouco os anamorados
Poden te-l-os ollos quedos.

Moito miras para min
Moito me chisea-l-os ollós
Teño moito que facere
Non pod' atender á todo.

As artes d'ó namorar
Inda n'ó n'as saben todos
Vai-vos no topar e'os pés
E mais n'ó chiscar d'os ollos.

Esta noit' hey d' ir alá
Terasm'ó postigo aberto
Ay si cho' atopo cerrado
Vay haber n'a aldéa ó demo.

Teño gana de beber
Manoel traim' á calabaza
Sonche d' esta condicion
Bebendo logo me pasa.

Miña sogra cando verra
Ponse n'ó medio d'a casa
Dicindo «Vaite pra fora»
Y eu digo «Tenche boa traza.»

Unha vella fixo as papas
Botoullas ó pote fora
Hay un ano que foy esto
Y aínda hoxe á vella chora.

Quen me dera... quen me dera...
Que non me custara nada,
Ter unha nena bonita
Para me arregla-l-a cama.

Heime de casar aquí
Qu' é terra de moito pan
C'ó as silvas d'a miña sogra
Xá teño lume pro vran.

Eu bonita non che son
E fea non che son nada
mais pra ti non me criou
Miña nay, cara lavada.

T R A T A D O

sobre el modo de escribir y hablar con
propiedad el dialecto gallego.

Pocas diferencias hay entre la pronunciacion del gallego y el castellano, por mas que algunos en su afecion à los estudios neològicos afirman lo contrario.

La *e* y la *o* se pronuncian mas cerradas en gallego que en castellano, por regla general: La *c*, la *b* y la *j*, suelen pronunciarse las dos primeras como *u*, en algunos casos, y la última como en francés, ó como *x*, fuerte: así *acto*, *efecto*, *obstáculo* y *abstracto*, suelen pronunciarse *auto*, *efeuto*, *oustáculo*, *austrauto*; y *objeto*, como *ouxeto*. La *j* hoy no se usa.

La *d* final en los nombres propios debe suprimirse; así *Madrid*, *Universidad*, *ciudad*, etc. deben pronunciarse y escribirse *Madri*, *Univer-*

sídá, cibdá, etc.; pero en los demás casos, siempre que el uso no se oponga, debe aumentársele una *é*; así bondad, usted, salud, se pronunciarán *bondade, vostede, salute, etc.*

Réstanos decir que si bien algunos escritores gallegos escriben la *x* como *j* para mandar pronunciarla como en francés, en nuestro concepto no debe hacerse, porque el gallego es un idioma propio, y el primer lenguaje románico que nació en la península, llegando á hablarse en toda ella; por cuya razon en nada se relaciona con el francés, ni con otro idioma en que no se escriba dél mismo modo que se habla.

Del género en los nombres.

En gallego cambian de género infinitud de palabras designándose indistintamente con la partícula *ó*, así el femenino como el masculino.

EJEMPLOS.

La lumbre.	<i>O lume.</i>
La sal.	<i>O sal.</i>
El potaje.	<i>O potaxe.</i>
El coraje.	<i>O coraxe.</i>

El caracol.	<i>O caracol.</i>
El calor.	<i>O calor.</i>
La leche.	<i>O leite.</i>
El pez.	<i>O peixe.</i>
La miel.	<i>O mel.</i>
La hiel.	<i>O fêl.</i>

Y muchas otras.

Tambien hay costumbre de designar con la particula *á* muchas palabras de género masculino puro.

EJEMPLOS.

El paisanaje.	<i>A paisanaxe.</i>
El mimbre	<i>A mimbia.</i>
El mediodia.	<i>A medio-dia.</i>

Y otros, así masculinos como femeninos indistintivamente.

Aumentativos, diminutivos y superlativos.

El gallego casi no conoce, sinó por imitacion del castellano, las terminaciones en *azo* y por tanto es poco flexible en la formacion de los aumentativos.

En cambio es muy flexible y tiene carácter propio en la formacion de los diminutivos, que

por lo general concluyen en *iña* ó *iño*, como *camino*, *solino*, *sombreiroño*, *zoquiño*, *rosiña*, *ceiguiña*, *pedriña*, etc.

Los superlativos en *ísimo* no se usan en gallego, pero se hallan sustituidos con el adverbio *moy* (muy); así, pues, para decir fortísimo, grandísimo, basta decir, *moy forte*, *moy grande*.

Pronombres gallegos.

Los pronombres *yó*, *tú*, *ese*, *este*, *el*, *aquel*, *mío*, *tuyo*, *suyo*, *que*, *quien*, *cual*, *cuyo*, *uno*, *alguien*, *nadie*, se pronuncian *eu*, *tú*, *él*, *este*, *ese*, *aquel*, *meu*, *teu*, *seu*, *que*, *quen*, *cal*, *cuyo*, *un*, *alguén*, *é ninguén*.

Suele decirse en gallego *él é eu*, *eu é él*, pero por analogía del castellano y á evitar el adverbio *mais* se dice *él y eu*, *eu y él*.

La sílaba *vos* es muy corriente en gallego y sustituye, así sola, como unida á otras, al *os* castellano: así, pues, para decir *os* digo, *os* llevé, etc., se dirá: *dixenvos*, *levéivos*, *dixémosvos*, *levámosvos*, etc.

Empléanse también la sílaba *vos* para decir vosotros, y la *nos* para decir nosotros, así en el

género masculino como en el femenino, de suerte que el radical suprime la terminacion.

Para decir no hay, no estaba, no fué el, no sé, se aumenta la sílaba *che*, que significa *te*, sola ó combinada, y se dirá: *non che hay, non che estaba, non che foy el, non che sey, etc.*

Las palabras este, ese y aquel, son iguales en gallego que en castellano, pero si cambian á plural, debe decirse *estes, eses, aqueles*, en vez de estos, esos y aquellos.

El gallego, á diferencia del castellano, no tiene el plural *quienes* sino el singular *quien* para todos los casos.

Es muy corriente la costumbre de decir *é mais decias que viñera, é mais é certo que estuvo* en vez de decir y decias que viniera y es cierto que estuvo.

A los pronombres castellanos *te* y *le* corresponden los gallegos *che* y *lle*; al lo corresponde el *ó*; al la, *a*; al les, *lles*; al los, *os*; al al, *áo, ú*, *ô*; y al las, *as*.

Del Adverbio.

Las expresiones *creo*, *parece*, sin duda y otras análogas, se hallan sustituidas ventajosamente en gallego por el adverbio *scique*.

Para precisar mejor las afirmaciones se usa tambien en gallego el adverbio *mesmo*, asi para decir, iba á llorar, gritaba como si fuera á morir, se dice, *mesmo iba á chorar, mesmo berraba como si fora á morrer.*

Verbos.

En gallego se usan muy poco los tiempos compuestos, ó mejor dicho no existen propiamente; asi, pues, para decir he hecho, lie cogido, he colgado, se dice *fixen, collin, colguey, etcétera.*

Las combinaciones, tu habias marchado, yo habia jugado, no existen en gallego. como tampoco, ya habia marchado, ya habia comido, las cuales se simplifican de este modo: *ti marcharas, eu xogara, xá marchára, xá comera.*

En la primera y segunda persona de plural del presente de subjuntivo de los verbos irregulares, es casi inalterable la variacion del castellano al gallego, como puede advertirse en los ejemplos siguientes:

<u>CASTELLANO.</u>	<u>GALLEGO.</u>
Esté	<i>Estéa.</i>
Estés.	<i>Estéas.</i>

<u>CASTELLANO.</u>	<u>GALLEGO.</u>
Estemos.	<i>Esteámos.</i>
Esteis.	<i>Esteádes.</i>
Estén.	<i>Estéan.</i>
Dé.	<i>Déa.</i>
Des.	<i>Déas.</i>
Demos.	<i>Deámos.</i>
Deis.	<i>Deádes.</i>
Deu.	<i>Déan.</i>
Querais.	<i>Queirádes.</i>
Perdais.	<i>Perdádes.</i>
Podais.	<i>Podádes.</i>
Murais.	<i>Morrádes.</i>
Vertais.	<i>Vertádes.</i>

En los verbos castellanos terminados en *ducir*, la terminacion gallega varia de dos modos, uno de ellos en *chès*, por ejemplo:

Redujo.	<i>Reduxo.</i>
Redugiste.	<i>Reduxèches.</i>
Redugimos.	<i>Reduxemos.</i>
Redugisteis.	<i>Reduxèchedes.</i>
Redugèra.	<i>Reduxèra.</i>
Tradujo.	<i>Traduxo.</i>
Condujèra.	<i>Conduzèra.</i>
Deduje.	<i>Deduxera.</i>

Ortografía gallega.

Por regla general se emplean y deben emplearse en la escritura gallega las mismas palabras y signos ortográficos del castellano, en todo lo que no sea propio y característico del dialecto, como el apóstrofe ó sincopa, de que tambien vamos á ocuparnos.

Casi todos los escritores gallegos incurren en el error de confundir el uso de la *i* latina con el de la *y* griega al final de las palabras, cuando solo debe emplearse la primera siempre que cargue acento sobre ella, y en los demás casos la última. El mismo Saco y Arce escribía *foi* en vez de *foy*, *vai* en vez de *vay*, *cai* en vez de *cay*, *lei* en vez de *ley*, *hai* en vez de *hay*, etc.

En el uso del verbo haber son tambien infinitas las faltas que se cometen suprimiendo no sabemos con que fundamento la *h* al principio de la palabra, vr. gr. *ei d'ir* en vez de *hey d'ir*, *oubo* en vez de *houbo*, *axa* en vez de *haxa*, etc.

Tambien se cometen algunas en el uso del verbo *hallar*, aunque son menos frecuentes, vr. gr. *achey* en vez de *hachey*, *acharia* en vez de *hacharia*, etc.

Del apóstrofe ó sincopa

El apóstrofe ó coma en lugar de la última vocal de una palabra, se usa mucho en la escritura gallega, á semejanza de la italiana.

En esta última se sincopan los artículos *lo* y sus plurales, lo cual no sucede en gallego porque no se usan.

Así en italiano como en gallego no hay regla fija para el uso del apóstrofe, sino que se está á la buena armonía de la pronunciación, privando de aspereza á las palabras.

Como regla general, y con las salvedades antedichas, podemos designar todos los casos en que una palabra acaba con vocal, y la siguiente comienza también con ella, siempre que no se interpongan las partículas *á, é, ó,* con acento, ó la última sílaba lo tenga; así, pues, *meu amigo,* no puede sincoparse.

Otro tanto sucede con los nombres y los verbos, las palabras finales de la oración, aquellas donde habrá de ponerse coma, punto y coma, dos puntos, interrogación, ó admiración; ni los nombres sustantivos, así masculinos, como femeninos, de singular ó plural, los cuales no deben sincoparse. Lo mismo tiene lugar en italiano en cuyo idioma no se escribe

padr' amato, figl' ingrato, sorell' amorosa,
sinó *padre amato, figli ingrati, sorella amorosa.*

No terminaremos este trabajo sin hacer presente nuestro sentimiento porque la poesía gallega, aun por culpa de los mismos organizadores de los certámenes literarios gallegos, sea solo requerida en estas justas para cantar una tradicion, un tipo ó una costumbre del país; siendo así que se presta á desarrollar en todos los géneros poéticos sus condiciones de ritmo y de belleza, aun mejor que el castellano. Tal proceder, léjos de realzar nuestra literatura, la hace caer en un realismo ridiculo con los estraños.

Tambien deploramos que nuestros vates contraigan el decidido empeño de escribir (aun cuando no se trate de asuntos vulgares) en vez del gallego culto ó perfeccionado de las grandes poblaciones, el rudo y mal escogido que emplean nuestros aldeanos, creyendo ser mas exactos al descender á lo tosco, que al usar el estilo escogido del gallego bien hablado.

Estos resábios irán desapareciendo sin duda alguna, á medida que vayan presentándose modelos de literatura gallega, tan necesarios para constituir una verdadera poesía clásica.

EL AUTOR.

INDICE.

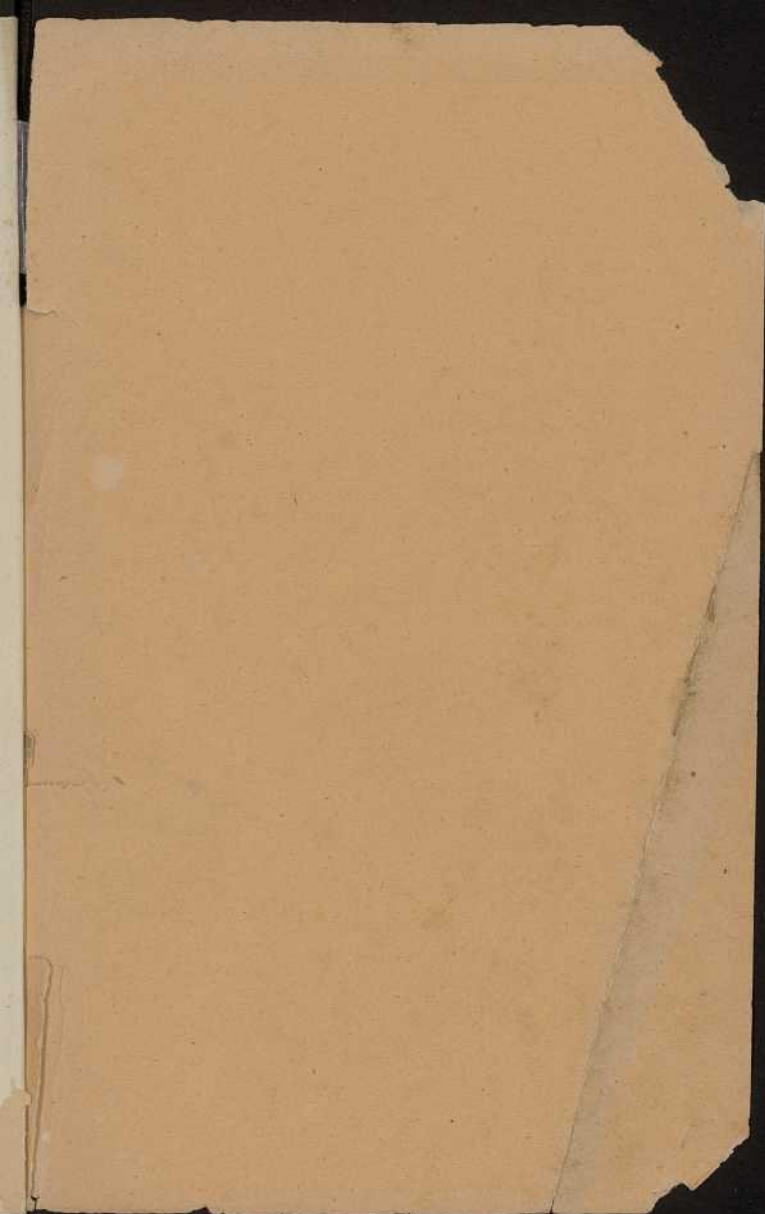
Páginas.

Prólogo.	4
Introducion.	6
Oda á S. M. el Rey.	12
A romería. (Laureada).	17
Rodrigo Gomez. (Laureada).	26
Soedade. (Laureada).	37
A volta d'ó soldado.	39
Os fillastros.	61
A vinganza xusta.	62
Os escravos.	69
A union ibérica.	74
A lúa de Cangas.	78
Os que quedan y os que van.	82
Un conto de ratos.	85
Realismo.	90
Bó consello.	92
Vide para ó Sañ Manoel	94

Páginas.

Soneto	95
N'a eternidá	96
Delora	98
Rarezas	99
O acordo y ó tras-acordo	102
A Andrés Muruais	104
Rimas	107
Cantares d'a aldea	110
Tratado sobre el lenguaje gallego	121

— — — — —

REAL
GA
A C

23

Bib

ACAD
ALEGA
CORU

34
bliote